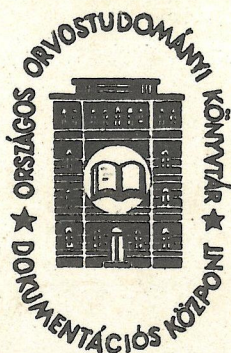

F 568/a

F 568/a

A pécsi orvostudományi könyvtár
Mikrobiológiai Intézet
ERVENYTELEN
Könyvtára

AZ ORVOSI KÖNYVTÁROS

1965
5. ÉVF.
1.
SZÁM

BUDAPEST

ORSZÁGOS ORVOSTUDOMÁNYI KÖNYVTÁR ÉS DOKUMENTÁCIÓS
KÖZPONT

α

Szerkeszti	=
a Szerkesztőbizottság	=
Felelős szerkesztő:	=
Dr. Székely Sándor	=
Szerkesztő:	=
Torday Aliz	=
Szerkesztőség:	=
Országos Orvostudományi	=
Könyvtár és Dokumentá-	=
ciós Központ	=
Budapest, VIII.,	=
Szentkirályi utca 21.	=
Tel.: 343-736, 343-788.	=

Felelős kiadó az Országos Orvostudományi Könyvtár és Dokumentációs

Központ igazgatója

F.k.: Országos Orvostudományi Könyvtár és Dokumentációs Központ

Fővárosi Nyomdaipari Vállalat, 16. telep - Budapest

Üzemegységvezető: Csuka Tivadarné

Pld.szám: 500 + 19 - alak: B/5

T.sz.: 65/444/i

A Z O R V O S I K Ö N Y V T Á R O S

Az Országos Orvostudományi Könyvtár és
Dokumentációs Központ

T á j é k o z t a t ó j a

1965

5. évfolyam

1. szám

T A R T A L O M

Az Országos Orvostudományi Könyvtár
1964. évi működése 3

TOMBOR Tibor: Orvosi szakkönyvtárak tervezése
A könyvtár telepítése és területi
tagolása 18

RUZSÁS Lajosné: Tapasztalatok Csehszlovákia
orvosi könyvtáraiban 52

MÁTÉ Géza: Az orvosi szakkönyvtárak központi el-
látásának kérdései 69

S z e m l e

Könyvtárépítészeti és gépesítési konferencia
Barabási Rezső referátuma 76

Jelen számunk munkatársai:

Dr. TOMBOR TIBOR az Országos Széchényi Könyvtár osztályvezetője, dr. RUZSÁS LAJOSNÉ dr. FALUHELYI VERONIKA a Pécsi Orvostudományi Egyetem Központi Könyvtárának vezetője, dr. MÁTÉ GÉZA az ÁKV Könyvtárellátó Osztályának előadója.

I. Általános jellemzés

1964-ben az OOKDK működésének 5. évébe lépett. Ebben az évben tevékenységének súlypontja a könyvtári hálózat irányításának tekintetében még mindig szervezési és képző jellegű volt: a fiatal szakkönyvtári hálózatban elsősorban a hagyományos könyvtári munkamódszerek گردلەكەن vitelét kellett elérni. A központ és az alközpontok létszámának fejlesztésére az év folyamán nem volt lehetőség, ezért a munkatervben előirányzott és elsősorban a dokumentáció fejlesztésére vonatkozó elgondolásokat nem lehetett realizálni. Valamelyes előrehaladást azonban ezen a téren is elértünk.

Az orvosok szakirodalmi tájékoztatással való ellátásának fejlesztése terén is értünk el eredményeket. Tovább növeltük az országba járó külföldi folyóiratok választékát és új központi szolgáltatással is fokoztuk az orvosok tájékoztatását.

Folyamatosan végeztük évek óta bevezetett bibliográfiai tevékenységünket és nem nagy mértékben fokozni tudtuk tájékoztató munkánkat is.

Az Egészségügyi Minisztérium az év elején elrendelte az OOKDK működésének és szervezetének szakmai felülvizsgálatát, a vizsgálatot a Művelődésügyi Minisztérium által megbízott szakértők és az Eü.Min. munkatársai elvégezték. A vizsgálat eredményeképpen az Eü.Min. megállapította, hogy az OOKDK "nehéz feltételek között végzi munkáját, de

ennek ellenére eredményeket tud felmutatni. Az intézmény elhelyezési lehetőségei sok kérdés előbbrevitelét gátolják. A feladatok is évről-évre bővülnek, ez újabb szervezési, irányítási problémát jelent. A dolgozók szakmai felkészültsége általában megfelelő." Az Eü.Min. megjelölte a munka további fejlesztése érdekében végrehajtandó feladatokat. A főbb feladatok:

- a/ Az igények széleskörű felmérése, amelynek alapján jelentés készítendő az OOKDK szerepéről, követendő munkamódszereiről és feladatairól.
- b/ A dokumentációs szolgáltatások megjavítása érdekében kidolgozandók a decentralizált dokumentáció feltételei.
- c/ Az intézet belső munkájának további javítása érdekében kidolgozandó egy, a jelenlegi adottságokat tekintetbe vevő racionalisabb struktúra.
- d/ A hálózati munka eredményesebbé, működésének hatékonyabbá tétele érdekében kidolgozandók az alközpontok és a tagkönyvtárak normatívái.

Az Eü.Min. a vizsgálat eredményének összefoglalásaképpen elismerését fejezte ki az Intézet dolgozóinak eddigi munkájukért azzal, hogy a jövőben is hasonló pontossággal, lelkiismeretességgel és megértéssel működjenek.

Az Intézet szakmai felülvizsgálatával párhuzamosan és az-
zal bizonyos mértékig kapcsolatban, megtörtént bibliográ-
fiai osztályunk munkájának felülvizsgálata is, amelyet még
az előző évben az OOKDK igazgatójának felkérésére a KMK
vállalt. A vizsgálat megállapította, hogy az osztály igen
szinvonalas munkát végez. A bibliográfiai osztály és a
tájékoztató osztály szorosabb összefogására tettek javas-
latot továbbá meghatározták a bibliográfiai osztály fel-
dolgozó kapacitását a retrostektív bibliográfiai munkála-
tokkal kapcsolatban.

A hálózati munka

A hálózat szerkezete azonos az előző évben kialakulttal.
Az év folyamán 20 intézmény könyvtára lépett be, ezáltal
a hálózatba tartozó könyvtárak száma 440-re emelkedett.
Az OOKDK szervezési és módszertani csoportja közvetlenül
irányítja a 33 országos intézmény könyvtárát valamint a
29 alközpontot, amelyeknek az irányítása alá tartoznak a
tagkönyvtárak.

A szakmai felülvizsgálat megállapította, hogy a jelenlegi
szervezési és módszertani csoport nem képes a nagyszámu,
közvetlenül az irányítása alá tartozó könyvtárat tartal-
milag is megfelelő színvonaluan irányítani, az irányító
munka főképpen szervezeti és adminisztratív. Javasolták
a csoport megerősítését, osztállyá szervezését, ugyan-
akkor a részleg irányítása alá tartozó könyvtárak szá-
mának csökkentését. Az Eü.Min. erre vonatkozó utasítása

alapján kidolgoztuk "Az orvostudományi szakkönyvtári hálózat helyzete és továbbfejlesztésének lehetőségei" c. javaslatunkat, amelynek megtárgyalására 1965-ben kerül sor.

Az alközpontok tevékenységének előfeltételei az év során valamelyest javultak - kivéve az egyetemek könyvtárait, holott ezeknek a könyvtáraknak a fejlesztése volna a legfontosabb. Ennek ellenére az egyetemek könyvtárai is valamelyest fokozni tudták szolgáltatásaikat.

Gyulán és Tatán a könyvtár új helyiséget kapott, Szolnokon az eddig egy helyiségből álló könyvtár még egy helyiséggel bővült. Szekszárdon és Veszprémben mikrofilm olvasó berendezést vásároltak. Szombathelyen és Veszprémben elkészítették az új könyvtárhelyiség terveit, reméljük, hogy 1965-ben ezek a könyvtárak is megfelelőbb új helyiséget kapnak. Az Uzsoki utcai kórház könyvtára alközponttá alakult, ezzel a Fővárosi Tanács könyvtárhálózatában 5 alközpont működik már. Szentesen betöltötték a hosszú idő óta betöltetlen könyvtáros státust, a könyvtárnak azonban még nincs saját helyisége.

Az új könyvtárak létesítéséhez és berendezéséhez szakmai dokumentációt /tervrajz, vázlatok/ és szaktanácsot adtunk.

A szervezési-módszertani csoport három instruktora 123 napot töltött vidéki kiszállással, 86 könyvtárlátogatást

végeztek, a könyvtárlátogatások nagyrésze az alközpontokra jut, amelyeket az év folyamán legalább kétszer kerestek fel. Az év folyamán meglátogattunk a KÖJÁL hálózat 18 megyei tagkönyvtára közül 13-at, a hálózati központ /OKI/ könyvtárvezetőjével együtt. Instruktork munkánk hiányossága: kevés súlyt fektettünk a Fővárosi Tanács szakkönyvtári hálózatára és az országos intézmények könyvtáraitra.

A devizakeret elosztását - mint eddig is - az Orsz. Orvostudományi Könyvtári Tanács /OOKT/ vitatta meg, a kialakított szempontok szerint végeztük a keret elosztását.

Annak ellenére, hogy az alközpontok területén belül a folyóiratmegrendelések koordinálása kielégítő eredménnyel folyik /ezen a téren a legnagyobb nehézségei és talán a legkisebb eredményei a Budapesti Orvostud. Egyetem Központi Könyvtárának vannak/, a folyóirat állomány, a megrendelt folyóirat évfolyamok száma - a könyvek rovására - elég erősen növekedett.

1963-ban 6.667 folyóirat évfolyamot rendelt a hálózat /1964-re/, 1964-ben pedig 7.326 folyóirat megrendelését engedélyeztük /1965-re/, a gyarapodás tehát 9 %. A folyóiratok választéka /új folyóiratok/ mintegy 35-el növekedett, a 9 % gyarapodás tehát főképpen már az országba járó folyóiratokra vonatkozik.

Ez a jelenség összefügg könyvtári szolgáltatásaink és az egész könyvtári munka fejlődésével. A szolgáltatások és a munka fejlődése során többen kerülnek kapcsolatba a

könyvtárakkal és ennek következtében növekednek az igények. Pl. ahol egy alközpont munkája javul, az elkerülhetetlenül a megrendelések növekedését vonja maga után, mivel távoli területekről könyvtárközi kölcsönzés útján nem lehet a folyóirat olvasási igényeket kielégíteni. Ezeket az igényeket egy alközpont területén belül a folyóiratok körözésével igyekeznek megoldani, és ez a munka szépen fejlődik, ugyanakkor az alközpont rendelkezésére álló folyóirat volument is igyekeznek növelni, ami természetes is.

A könyvtárközi kölcsönzés tehermentesítésére igyekszünk központi mikrofilm szolgáltatásainkat fejleszteni. 1964-ben ezen a téren jó eredményt értünk el: az 1963-ban eszközölt 385 megrendeléssel szemben 1964-ben 588 megrendelésnek tettünk eleget, az 1963-ban készített 8,726 mikrofilm kockával szemben 14.683 kockát készítettünk. Ez a szolgáltatás döntő többségében a vidékről jelentkező igényeket elégíti ki.

A külföldi folyóiratok felhasználásának elemző vizsgálata céljából az év második felében két nagy fővárosi kórházban, az István és János kórházban bevezettük a folyóirat-számok olvasásának egyéni és darabonkénti regisztrálását. A felmérést 6 hónapon át végeztük, az első három hónapban szerzett tapasztalatokról beszámoltunk a KMK okt. 21.-én rendezett módszertani konferenciáján. A vizsgált kórházak közül az Istvánban 88, a Jánosban 138 orvos dolgozik, a kórházak területén működő egyetemi vagy országos intézményeket nem vettük számításba, mert a célunk a kórházi orvosok olvasásának, folyóirat igényének a felmérése volt.

Az egy-egy folyóirat számra vetített átlag 2.3 illetve 2.2 olvasó, tehát elég kevesen olvassák a folyóiratokat - átlag. Az Istvánba 14, a Jánosba 8 olyan folyóirat jár, amelyet csak egyetlen olvasó forgat. Olyan folyóirat, amelyet 10-nél többen olvasnak 33 jár az Istvánba és 8 a Jánosba. Az Istvánba /amely egyúttal a Fővárosi Tanács vezető könyvtári központja/ egyébként 126, a Jánosba 66 folyóirat jár. A vizsgálat végső elemzésére 1965-ben kerül sor, amikor is a teljes fél év anyagát feldolgozzuk.

A könyvtári hálózat munkájára vonatkozó 1964-es statisztikai adatok begyűjtése most folyik, feldolgozásuk után külön jelentést készítünk majd. Néhány kezdeményezésről az alábbiakban számolunk be.

A Baranya Megyei Tanács könyvtári alközpont 1963-ban megszűnt, mivel a megyei kórház épületét visszaadták a honvédségnek. 1964-ben a tavalyi kezdetek után - teljesen kialakult az orvosi egyetem és a tanácsai hálózat között a jó együttműködés. A tanács által alkalmazott könyvtáros az egyetem könyvtárában dolgozik, az egyetemi könyvtárban központilag dolgozzák fel a gyarapodást, a tanácsai hálózat színvonalas könyvtári szolgáltatásokban és irányításban részesül. Mindezek ellenére nem sikerült a kétféle /egyetemi és tanácsai/ könyvtári szervezetet adminisztratív is egyesíteni, a tanács elzárkózott attól, hogy a létszámot átadja. Ugyanezt tapasztaltuk Csongrád megyében is, ahol a Szegedi Orvostudományi Egyetem vállalta volna a tanácsai szakkönyvtári hálózat ellátását -

ha megkapja az egyébként évek óta betöltetlen tanácsi státust. /Mint fentebb jeleztük: a tanácsi kórház betöltötte nyáron az állást, mintsem hogy átadja./

Székesfehérvárott megkezdték a külföldi általános orvosi folyóiratok cikkanyagának dokumentálását lyukkártyán.

Szönyben a kórházi könyvtár elkészítette katalógusát és sokszorosítva megküldte a 11 körzeti orvosnak. Közülük öten beiratkoztak a könyvtárba.

Az intapusztai betegfoglalkoztató intézetben - javaslatunkra - könyvkötő üzemet hoztak létre, amely ellátja Vas megye és a környező megyék orvosi könyvtárainak kötészeti munkáit.

Keszthelyen 1963-ban megindult a Pro Praxi c. sokszorosított referáló kiadvány, 1964-ben papír és sokszorosítási nehézségek léptek fel, az OOKDK segítségével tudták csak a 6 szám megjelentetését biztosítani. Megvizsgáltuk a keszthelyi járásban a kiadvány hatását és felhasználását. Az orvosok jelentős része kizárólag ebből a kiadványból szerzett szélesebbkörű tájékozódást, mert az Orvosi Hetilapon kívül mást nem olvasnak. A könyvtár forgalma azonban nem növekedett a Pro Praxi hatására, vagyis az orvosokban nem támad fel az a kívánság, hogy a referátum után eredetiben is elolvassák a cikkeket.

A miskolci szentpéterikapui /központi/ kórház kölcsönző-forgalma öröndetesen növekedett. 82 vidéki orvosnak kölcsönöznek rendszeresen. A könyvtár 25 témabibliográfiát

is készített. Az új könyvtár 1964-ben indult meg teljes üzemmel, elkészítették a megyei könyv KC-t is.

A kaposvári könyvtár sokszorosítva eljuttatta a megye orvosaihoz a könyvtárba járó folyóiratok jegyzékét, a kórház orvosait rendszeresen tájékoztatja az új szerzeményekről.

Egyetemi könyvtáraink lényegében az eddigi módszerek szerint működtek.

A bibliográfiai tevékenység

Az év folyamán megjelent a Magyar Orvosi Bibliográfia négy száma /1963. 3-4, 1964. 1 és 2.sz./, további két szám /1964. 3 és 4.sz./ szerkesztését befejeztük és nyomdába adtuk. Ugyancsak megszerkesztettük és nyomdába adtuk a Magyar Orvosi Bibliográfia 1961-62. évfolyamának összesített név- és tárgymutatóját.

Megjelent a Hungarian Medical Bibliography 1962. évfolyama két kötetben, az 1963. évfolyam szerkesztési munkálatai csaknem teljesen befejeződtek az év végére.

Retrospektív bibliográfiai sorozatunkból 1964-ben csupán két kötet jelent meg: a Gastroenterológiai és a Haematológiai Bibliográfia. Az onkológiai, kórbonctani és traumatológia-ortopédia-plasztikai sebészeti bibliográfiák szerkesztését befejeztük és a munkákat nyomdába adtuk.

A megjelent bibliográfiák 16.840 tételt tartalmaznak.

Megjelent az "Orvostudományi folyóiratok jegyzéke" c. 192. old. terjedelmű kiadvány, amely a hálózat tájékoztatása céljából 1476 szakfolyóirat cimadatait, rövidítését és megrendelési árát tartalmazza. A kiadványt szakmutató és országok szerinti mutató egészíti ki.

Meg kell jegyezünk, hogy bibliográfiáink közül még több is megjelenhetett volna, ha a nyomdai átfutás ideje 1964-ben nem vált volna az előző évben szokásosénál is hosszabbá. A nyomdai átfutás ideje jelenleg minimálisan hat, de inkább nyolc hónap.

Tájékoztatás

Még 1963-ban fogtunk hozzá annak a felmérésnek az előkészítéséhez, amelynek a célja a magyar orvosok tájékoztatási igényeinek a megállapítása. Az előkészítő munka után elkészítettük a kérdőíveket és a kód-rendszert majd a kérdőíveket minden orvosnak /több mint 17.000/ megküldtük. Az év végéig mintegy 5000 kérdőív érkezett vissza, a begyűjtött kérdőíveket átadtuk kódolásra. A kódolás 1965. februárjában fejeződik be, azután a Gépi Adatfeldolgozó Vállalat dolgozza fel az anyagot. A tartalmi értékelés hosszabb időt vesz majd igénybe.

A külföldi szakirodalom feltárására folyamatosan megjelentettük /negyedévenként/ a

Tuberkulózis és Tüdőgyógyászati Referáló Szemlét, az Anaesthesiologia és Referáló Szemlét, a

Gyógyszerészeti és Gyógyszerterápiás Dokumentációs Szemlét.

Megkezdjük a Rheumatologiai és Balneologiai Referáló Szemle kiadását, amelyből az év folyamán az első szám jelent meg.

Az újonnan megjelent vagy a közeljövőben megjelenő külföldi könyvekről háromszor készítettünk tájékoztatót hálózati könyvtáraink számára, mintegy 700 tétellel.

Két terjedelmesebb témabibliográfiát állítottunk össze: az "Anurialis" című 311 tételt, a "Mezőgazdasági foglalkozási betegségek. Anthropolozoonosisok" c. 409 tételt tartalmaz.

Új kezdeményezésünk az "Orvosi folyóiratcikkek válogatott kurrens jegyzéke" c. havonta megjelenő ajánló bibliográfia, amelynek anyagát a Budapesti Orvostudományi Egyetem könyvtárába járó folyóiratok cikkanyagából állítjuk össze. Egy-egy füzet mintegy 200 bibliográfiai adatot tartalmaz. A füzeteket eljuttatjuk hálózati könyvtáraink nagy részéhez és a bibliográfiát igénylő kutatókhoz egyénileg is. A címjegyzék alapján számos mikrofilm igény jelentkezik. A bibliográfia alapját képező cédulaanyagot a BOTE és az OOKDK munkatársai együttesen készítik, a cédulaanyagból mindkét intézet tájékoztató katalógust szerkeszt, amely igen jó szolgálatot tesz különösen akkor, amikor a legfrissebb anyagból kérnek információt. A katalógus természetesen sokkal bővebb anyagot tartalmaz, mint a kiadvány: 1964 végén a cédulaanyag mintegy 10.000-re rug. Ez a munka a két intézmény együttműködésének eredményes példája.

A magyar orvosi irodalom válogatott anyagát német nyelven a "Die Medizin der Sowjetunion und Volksdemokratien im Referat" c. folyóirat /NDK/ és orosz nyelven a "Medicinskij Referativnűj Zsurnal" c. folyóirat számára referáljuk. Az előbbi számára mintegy 600 referátumot, az utóbbi számára több mint 1200 referátumot küldtünk.

A dokumentációs szolgálat további fejlesztése céljából - az év elején elvégzett szakmai felülvizsgálat javaslatait figyelembe véve - elkészítettük a "Tervezet a magyarországi orvostudományi dokumentáció fejlesztésére" c. tervezetünket. Felügyeleti szerveink állásfoglalása után, az anyagi lehetőségekhez képest fogunk majd hozzá dokumentációs tevékenységünk kiszélesítéséhez.

Fordítói tevékenységünk lényegében az előző évi keretek között mozgott, a hálózathoz begyűjtött fordításokkal egyúttal az előző évinél több fordítás címadatait közöltük az Orvosi Hetilap Horus rovatában. Ugyanez vonatkozik témabibliográfiái összeállításainkra. A Horus olvasói nagyszámban igénylik a publikált anyagot, ennek nyomán egy-egy fordítást átlag tizen, egy-egy témabibliográfiát átlag hárman igényelnek.

Tájékoztató szolgáltatásaink számszerű adatainak összeállítását tartalmazza az alábbi táblázat:

	<u>1963</u>	<u>1964</u>
1. Tájékoztatást kértek /személy/	1816	1767
ebből témabibliográfi- át /elsődlegest/	638	591
ebből referencet	1178	1176
2. A szolgáltatott elsőd- leges témabibliográfi- ák száma:	638	591
3. A szolgáltatott másod- lagos témabibl. száma	1232	1540
4. A szolgáltatott bibli- ográfiák száma összesen:	1870	2132
5. A szolgáltatott fordí- tások száma:	2710	3336
6. Az elsődleges témabibl. kéresekre megadott bibl. adatok száma összesen:	18628	14885
7. Átlagosan egy-egy té- mabibliográfiához meg- adott tételek száma:	29.1	25.1
8. Új fordítások darab- száma:	254	339
Új fordítások oldal- száma:	2680	4103
9. Elkészített referátu- mok és annotációk szá- ma /db/	1563 /német/ és magyar/	1812

	<u>1963</u>	<u>1964</u>
10. Lefordított referátumok és annotációk száma:	807	/orosz/1272
11. A referéncia keretében az olvasók rendelkezésére bocsátott /az osztályon tárolt /folyóiratok sz.:	1472	3597

Egyéb tevékenység

Központi katalógusaink szerkesztését folyamatosan végezzük. Kurrens folyóiratkatalógusunk a XVII. szd.-tól 1964-ig elkészült. Az Országos Gyarapodásjegyzék számára folyamatosan átadott könyv katalóguscédulák másodpéldányaiból folyamatosan bővítjük könyv KC-nket.

Az Orvosi Könyvtáros c. módszertani kiadványunk megjelentését folyamatosan biztosítjuk, 1964-ben 4 szám jelent meg.

Oktató film archivumunk számára 10 db külföldi filmet vásároltunk, ezzel külföldi filmjeink száma 41-re emelkedett, hazai filmjeink száma 31. Hazai filmjeinket 98 ízben, a külföldieket 16 ízben kölcsönöztük. 7 alkalommal rendeztünk külföldi filmekből szakmai bemutatót, amelyeken 31 db. filmet vetítettünk. A filmeket főleg az egyetemek kölcsönzik, az összesen 114 kölcsönzésből 53 esik az egyetemekre, 19 a kórházakra, 12 az eü. szakiskolákra és 30 egyéb szervekre.

Könyvtárunk állománya az év végén: 9285 kötet, ebből 7234 kötet könyv, 2051 kötet folyóirat. Az évi gyarapodás 771 kötet könyv és 548 évf. folyóirat volt. Hálózati könyvtáraink között köteleespéldányból valamint fölöspéldányból több mint 3000 könyvet, több mint 4500 db. folyóiratot és 12.000 db. aprónyomtatványt /különlenyomat/ osztottunk szét. A Kultura útján értékesítettünk 1100 db. folyóiratot. Külföldi cserepartnereink számát az év folyamán 34-el növeltük, ezzel cserekapcsolataink száma 104-re emelkedett. Cserekapcsolatunk mérlege pozitív: 53 kiküldött könyvvel szemben 116-ot kaptunk, 199 folyóirat évfolyammal szemben 241-et kaptunk. Értékben kiküldtünk 24.500, - kaptunk 32.300 Ft. értékű kiadványt.

Az Országos Orvostudományi Könyvtári Tanács három ülést tartott, a devizaelosztás és a szokásos munkatervi beszámolókon kívül megvitatta azokat a már említett anyagokat, amelyeket a szakmai felülvizsgálattal kapcsolatban készítettünk.

Az Orvosi Hetilap mellékleteként rendszeresen, másodhetenként megjelentetjük a Horust, amelynek az olvasók körében igen jó a visszhangja. A Horus - orvostudományi dokumentációs szemle - orvos- és kulturtörténeti cikkeken kívül az OOKDK munkájával is foglalkozik, közli fordítás és témabibliográfia jegyzékeinket, ismerteti új kiadványainkat.

Könyvtárosképzés és továbbképzés

Az év folyamán Budapesten egy esti, Pécsen egy levelező tanfolyam IV. és V. félévét bonyolítottuk le, ősszel pedig egy új levelező tanfolyamot indítottunk Budapesten.

A továbbképzés keretében négy alkalommal tartottunk előadást az OOKDK-ban a budapesti szakkönyvtárosok számára.

Elkészítettük az 1965-ben indítandó alapfoku tanfolyamok számára a tankönyv kéziratát, a könyv kiadására 1965-ben kerül sor. Nyomdába adtuk "Állományellenőrzés az orvosi könyvtárakban" c. módszertani utmutatónkat.

Budapest, 1965. január 15.

dr. Székely Sándor
igazgató

ORVOSI SZAKKÖNYVTÁRAK TERVEZÉSE

A könyvtár telepítése és területi tagolása

Az orvosi szakkönyvtár elhelyezése sohasem lehet alkalmi jellegű. Telepítésével kapcsolatos alapkövetelmény, hogy a fenntartó és igénybevevő egészségügyi intézmény települési helyén belül helyezték el, lehetőleg annak központjában vagy működési súlypontjában. Az orvosi szakkönyvtár feladata, hogy a tudományos és szakmai tájékoztatás központja legyen, tehát az intézmény egésztét szolgálja, biztosítani kell éppen ezért, hogy bárholnan rövid úton megközelíthető legyen. Ennek az alapelveknek akkor is ér-

vényesülnie kell, ha a könyvtárt történetesen külön épületben helyezik el.

A települési hely kijelölésekor azonban gondolni kell arra is, hogy a könyvtárt a leggyakrabban használók /igénybevevők/ működési központja közelében is el lehet helyezni, figyelembevéve az intézmény későbbi esetleges terjeszkedését. Fő szempont tehát, hogy a könyvtárt az intézmény dolgozói minél kényelmesebben, a lehető legrövidebb idő alatt elérhessék.

Sok érv szól amellett, hogy a könyvtárt az intézmény főbejárata /főkapuja/ mellett vagy az étkeзде, esetleg a klub közelében helyezzék el.

Ha a könyvtárt nem külön épületben /pavilonban/ helyezik el, hanem valamely arra alkalmas épület meghatározott részében, a könyvtár számára mindig a földszinten kell helyet biztosítani. Ilyen elhelyezésben könnyebben elérhetik nemcsak az olvasók, hanem a szállítók is. Gondolni kell arra is, hogy az épület földszinti födémei mindig nagyobb teherbírásuak, mint az emeletiek. Ilyen esetekben azonban, - főleg vizes laboratóriumok szomszédságában - ügyelni kell arra, nehogy a könyvtárt a laboratórium alá helyezzék. A vízvezetékek nyomócsövei és a lefolyók stb. sérülése esetén fennáll az a veszély, hogy a könyvtárt vízkárosodás éri.

Az intézmény vezetőségének tehát meg kell vizsgáltatni az épületet statikussal, ellenőriztetni kell, hogy az épület jól szigetelt-e. A hely kijelölésekor ügyelni kell arra

is, hogy a jó természetes világítás hacsak lehetséges, biztosítható legyen.

Biztosítani kell a könyvtár használói számára a jó levegőt /szellőztetéssel, ha kell levegőszűréssel/, a csendet, a nyugalmat.

A könyvtár elhelyezésekor gondolni kell továbbá arra is, hogy a fenntartó intézmény funkcióiban, feladataiban bekövetkező esetleges változásokat a könyvtár - új elhelyezés szükségessége nélkül - szolgálni tudja.

A könyvtárnak csakis egyetlen olvasói bejárata lehet, amelyet grafikai eszközökkel /felirat, nyilak, megfelelő szöveg, kivilágítás/ határozottan kell megjelölni. Egyetlen bejárattal lehet csak biztosítani az olvasóforgalom gazdaságos ellenőrzését, annál is inkább, mert az orvosi szakkönyvtárak országsszerte kis létszámmal működnek, és jelentős változás ezen a téren a jövőben sem következik be.

A bejárat előteret /ha ilyen rendelkezésre áll/ "könyvtári módon" kell kiképezni. Olyan kisebb vitrineket lehet az előtérben elhelyezni, amelyekben a propaganda ismert ajánló módszereivel könyveket, nyomtatványokat, grafitonokat, képeket stb. mutathat be a könyvtáros.

Nagyobb, több helyiségből álló szakkönyvtár esetében vészkijáratról is gondoskodni kell.

Az orvosi szakkönyvtár területi tagoltsága. A korszerűen tervezett, megépített és berendezett orvosi szakkönyvtár forgalmi része ma már leginkább egyetlen, egységes alapterületből és légtérből, az u.n. "olvasói térből" áll. Ezt az elvet kisebb könyvtárak esetében ma már általánosan elfogadták, azonban ez az elv érvényesülhet akkor is, ha nagyobb intézmény a könyvtár részére önálló, külön épületet emeltet.

A szakkönyvtár korábbi elvei szerint épült, kisebb szobákból álló, vagy kisebb szobákra osztott u.n. "cellás" tagoltság ma már korszerűtlen. Az egyetlen "olvasói tér" egységesen, jól megszervezett komplex könyvtári települési és forgalmi terület, amelyet megfontolt elrendezéssel az egyes könyvtári funkcióknak megfelelően kisebb részterületekre lehet elhatárolni. A megosztottság tényét azonban már nem falak jelentik, hanem a butorzat célszerű elhelyezése /pl. egy katalógusszekrény vagy egy alacsony szabadpolcos állvány haránt felállítása/. Az így kialakított egységes olvasói térnek helyes tervezés esetében jó lélektani és esztétikai hatása van.

Az egységes olvasói teret úgy kell kialakítani, hogy az egyes részterületeken folyó könyvtári munkák, illetve olvasói tevékenységek logikus sorrendben következzenek egymás után. Ennek a rendnek elő kell segítenie az összes könyvtári funkciók szabad és teljes kifejtését.

A könyvtáron belüli közlekedés irányelvei. Az orvosi szak-
könyvtár egységes olvasói tere a kialakult gyakorlat
alapján a következő jelentősebb részterületekre tagozó-
dik:

- A. beiratkozás, tanácsadás, tájékoztatás és kölcsön-
zés: itt működik a könyvtáros, munkaterületén,
illetve annak közvetlen közelségében helyezi el a
- B. szakosított reference- segédkönyvtárat, a tájékoz-
tatás legfontosabb segédeszközeit /reference-köny-
vek, bibliográfiák, témakartotékok, tájékoztatás-
hoz szükséges analitikus katalógusok, stb./;
- C. ha a könyvtárban dokumentációs munka is folyik, s
ezt a munkakört külön dolgozó látja el, a dokumen-
talista /információs tisztviselő/ munkahelye kö-
vetkezik; közvetlenül a dokumentalista után kell
elhelyezni, vele szoros
- D. szomszédságban az orvosi lapszemléket /abstractok
és indexek/,
- E. majd a szabadpolcon a kurrens folyóiratok követ-
keznek /állítva a legfrissebb szám, mellette, alát-
ta, vagy a közelben az adott folyóiratféleség
kurrens évfolyama/,
- F. kötetlen és kötött folyóiratok, valamint
- G. könyvtári katalógusok, továbbá a
- H. vegyes állományrészek, orvosi aprónyomtatványok,
különlenyomatok, fordításmásolatok gyűjteménye,
stb., végül a
- I. könyvek szabadpolcos tárolási területe következik,
mellette kell helyet biztosítani
- J. az elmélyedt olvasás valamint a minősített kuta-
tás számára is.

Az 1000-5000 kötettel rendelkező legáltalánosabb típusu orvosi szakkönyvtár az előadottak alapján olyan egyetlen térből /helységből/ áll, amelynek alaprajza egységes, a könyvtárban folyó részmunkák egymástól csak telepítési rendjükben határolódnak el, egyik ilyen települési hely azonban logikusan, akadályok nélkül, folyamatosan kapcsolódik a másikkhoz. Ez a könyvtár tehát lényegében ugyanolyan mint a 17-18-ik századi teremkönyvtár volt. Az így megfogalmazott könyvtári térnek legfőbb jellemzője az alakíthatóság, mely a fejlődés legfőbb biztosítéka. A butorzat és berendezés egyszerű átcsoportosításával alkalmazkodni lehet ebben az egységes térben az esetleg változó funkciókhoz. Megvannak benne mindazok az alapelemek, amelyek a hagyományos hármas tagoltságú könyvtárban megvoltak, vagy amelyek az övezetekre tagolt korszerű nagyobb közművelődési könyvtárakban megvannak, de az orvosi szakkönyvtárak sajátos funkciórendjének megfelelő csoportosításban, illetve elrendezésben.

(1. ábra)

Az olvasó mozgásának, áramlásának kiinduló pontja tehát a bejárat mellett elhelyezett pult, ahol a könyvtáros tartózkodik. (A) Egyetlen dolgozóval működő orvosi szakkönyvtár könyvtárosa itt működik, itt fejt ki beíró, felügyelő-ellenőrző, kölcsönző, tájékoztató /reference/ munkáját. /A pultra mint butorzatra, annak részletes leírására visszatérünk/. Távbeszélő készülékre itt okvetlenül szükség van. Ugyanitt kell elhelyezni a könnyen kezelhető, szakosított reference-segédkönyvtárat is. (B)

Ez a pult tehát voltaképpen több összevont, összefüggő munkafolyamat elvégzésének célszerűen elrendezett helye, ahol a könyvtáros jobbról-balfelé dolgozik, illetve ha itt történetesen két könyvtáros működik, az olvasót a jobboldali fogadja és jobbról-balirányban adják át egymásnak az olvasót.

Ez a felállítási rend, illetve elrendezési mód felel meg legjobban annak a tervszerű követelménynek, hogy az olvasók a könyvtárban a bejáraton belépve, mozgásukat szabályozva, balra forduljanak és a könyvtári helyiségben mindig baloldalt haladva találják meg a használat gyakoriságának sorrendjében a keresett könyvtári állományt. Az olvasónak ez a baloldali irányu mozgása felel meg az európai olvasásnak s egyezik az állománynak az állványok polcain kialakított szokványos rendjével /balról-jobbra, felülről lefelé/.

Az olvasók utja /áramlása/ könyvtáron belül akkor tekinthető egyszerűnek, jól megszervezettnek, ha a haladás irányával megegyezik a könyvtári állomány elhelyezési rendje, vagyis először azzal az állománytípussal találkozik az olvasó, amelyet leggyakrabban keres.

A könyvtár egyes részeit tehát úgy helyezzük el /telepitjük/ az adott orvosi szakkönyvtárban érvényes fontossági sorrendben, hogy ezek a könyvtárba lépő olvasó számára balról kezdődően következzenek egymás után. A helyiségben az olvasó baloldalt a falak mentén haladva, balról-jobbra fordul, az olvasó mozgása tehát megegyezik az óramutató járásával.

A könyvtár elrendezésének tervezésekor mindig gondolni kell arra, hogy az olvasók mozgását a helyiségen belül irányítani kell, tehát a telepítési rendnek megfelelően az olvasó meghatározott utvonalon /"csapáson"/ haladjon végig, u.n. "kereszteződések" nélkül mind a saját, mind a könyvtárt használó többi olvasó érdekében.

Ügyelni kell arra is, hogy ezt az áramlást a könyvtáros minden részletében - diszkrétén, feltűnés nélkül, de hatásosan - ellenőrizni tudja.

Az állomány mozgatása /"áramlása"/. A helyiség megfelelő funkcionális tagolása megszabja az állomány elhelyezési rendjét is, s ennek megfelelően mind az olvasó, mind pedig az állomány mozgását /áramlását/. Az állomány elhelyezése alakítja ki az adott terület funkcióját, az olvasó mozgási rendjét is.

A reference segédkönyvtár (B) az orvosi szakkönyvtáros tájékoztató tevékenységének egyik legfontosabb "munkaeszköze", amelyet nagy gonddal kell megtervezni és elrendezni. E jól megszervezett gyűjtemény telepítési helyét az orvostudományi szakkönyvtárakban az abstractok, indexek (D) telepítési helye követi, amelyek jó hozzáférhetősége és kényelmes használhatósága, jó elhelyezése igen fontos. A lapszemlék kezelését tehát nemcsak külön, jól biztosított területen, hanem megfelelő /u.n. funkcionális/ butorzonon elhelyezve kell az olvasók rendelkezésére bocsátani. Angol nyelvterületen a lapszemlék használati helyének és berendezésének megjelölésére az

"abstracts bar" kifejezés ma már általánossá vált, a beépített, ferde asztallappal felszerelt állványok és támlánélküli "ülőkék" bárszékekre emlékeztető alakja miatt. /E kérdésre visszatérünk a berendezés részletes tárgyalása során./

Az egyes folyóiratok kumulatív indexeinek elhelyezése nyílt kérdés. Helyük lehet a lapszemlék mellett, de elhelyezhetők a folyóiratok használatára fenntartott területen is.

Meg kell jegyeznünk, hogy e tanulmányunkban foglaltak csak általános elvek, amelyeket az adott orvosi szakkönyvtár sajátos feladatainak alapján kell a helyi viszonyok szerint rugalmasan alkalmazni, ezért mondanivalónk lényegében a cselekvés zsinórmértékéül szolgál.

A kurrens folyóiratokat a könyvtár kialakult belső rendje szerint betürendben vagy szakosítva lehet elhelyezni a szabadpolcon. (E) Legmegfelelőbb az olyan szabadpolcos tároló, amelyen a folyóirat legfrissbb számát felállítva lehet elhelyezni, az állvány alsó részén rekeszekben vagy fiókokban az adott számok kurrens évfolyamait könnyen megtalálhatja az olvasó. A folyóirat többi, kötetlen, tékázott retrospektív évfolyama és kötött kötete ezután következik lehetőleg közeli elhelyezésben, (F) ahol a raktározási rend a könyvtár gyakorlatának megfelelően lehet betürendes, szakosított, a folyóiratállomány azonban a raktári jelzetek mechanikus sorrendjében is elhelyezhető.

Ugyanez az elv, illetve gyakorlat érvényesülhet a fordításmásolatok esetében is.

Orvosi szakkönyvtárakban könyveken, folyóiratokon, fordításmásolatokon, referátumokon, különlenyomatokon kívül sokféle egyéb "vegyes állománytípus" gyűjtése stb. is elkerülhetetlen. Ilyen pl. a kézirat, a gépirat, a fénykép, a mikrofilm és a mikrokártya, de szóbjájöhetnek az orvosi nyomtatott szemléltető eszközök, esetleg diapozitívgyűjtemények, egészségügyi felvilágosító filmek, röntgenfelvételek, kórlapdokumentációk gyűjtése, feldolgozása, tárolása is. Ezek topográfiai elhelyezése az olvasótérben az előadott kereteken belül értelmezve történik, (H) biztosítani kell azonban a tároláson kívül a használat feltételeit is /mikrofilmolvasó, dia- és filmvetítő stb./

A katalógust (G) megfelelő kutatóasztallal központilag kell elhelyezni.

A könyvállományt kisebb, 1000-5000 kötetes orvosi szakkönyvtárakban szakosítva helyezik el szabadpolcon az egységes olvasói térnek kijelölt részén (I). Ha erre a területszabta korlátozás következtében elég nagy hely nincs, a kisebb könyvtár könyvállományának ritkán használt részét külön raktárban lehet /illetve kell/ elhelyezni. A külön raktárba helyezett kötetek megtartják szakrendiségüket. Más a helyzet, ha az állomány nagysága megközelíti vagy meg is haladja a 10000 kötetet s az állomány gyorsan gyarapodik, selejtezése pedig valamilyen oknál fogva nem lehetséges. Ilyenkor kell megfon-

tolni, nem indokolt-e a szakrendi tárolásról a mechanikus tárolásra való áttérés. A szabadpolcra helyezett állomány rész azonban ilyen esetben is megtartja szakosított elhelyezési rendjét. Nem bocsátkozunk e kérdés tagolásába, csak szükségszerűen utalunk arra, hogy a szabadpolcos állomány és a külön raktárban tárolt állomány egyetlen egységet alkot, ezért van szükség olyan jelzetelésre, amely ennek kifejezésére is alkalmas.

A külön raktározás létesítésekor megfontolandó a tömör raktározás bevezetése.

Külön raktár létesítésekor ügyelni kell arra, hogy ne legyen távoli, elkülönített helyen. Arra kell törekedni az állomány mozgatása során, hogy a mozgatási távolság minimális legyen, időmegtakarítás /gyors kiszolgálás/ érdekében.

A raktáron kívül az önkiszolgáló szekrényes ruhatár is /feltéve ha erre szükség van/ továbbá a fotolaboratórium, valamint a könyvkötő munkahelye az egységes olvasói téren kívül kap helyet.

Nagyobb könyvtárak jó alaprajzu tágasabb előterét klub-szerűen lehet kiképezni, néhány kisebb karosszéket, kisasztalt, hirlap- és folyóírat tartót, 1-2 vitrint is el lehet itt helyezni. Ez az előtér egyben dohányzó is. A mosdó-WC közeli biztosítása a vonatkozó normáknak megfelelően mindenképpen indokolt.

Szerencsés esetben a könyvtár közelében van az intézmény előadóterme is, amely a könyvtár előteréből nyílhat, feltéve, hogy ez az előtér elég nagy ahhoz, hogy az előadóterem "zsibongója" is legyen.

Az előadottakból nyilvánvaló, hogy a könyvtár működésének vannak statikus elemei, amelyek az egységes olvasótérben u.n. "nyugalmi helyzetben" vannak. Ide tartozik az állomány (B, D, E, F, H, I) a maga egészében, az éppen használatban lévő egységeket kivéve. E kategóriába soroljuk a beirató-kölcsönző-tájékoztató szolgálatot (A, C), a helybenolvasásra kijelölt területet (J), de ide tartoznak az olvasói térben elhelyezett könyvtárosi munkahelyek is.

A könyvtár működésének u.n. dinamikus elemei is vannak, amelyek funkcionális áramlásban mozgásban leledzenek, e kategóriába soroljuk az olvasókat, a szabadpolcos térben működő könyvtárost és a könyvtáron belül mozgásban lévő állományt.

Annak ellenére, hogy e kétféle elem keveredése megengedett, arra kell törekedni, hogy a dinamikus elemek áramlása minél szabadabban érvényesülhessen. Ügyelni kell arra, hogy az áramlások lényeges pontokon ha keresztezik is, semmiképpen se zavarják egymást. Az áramlásokat tehát úgy kell megszervezni, hogy a lehető legegyszerűbbek és legrövidebbek legyenek. A jó telepítés alapelve, hogy abban az olvasó magától is hamar megtalálja azt, amit keres.

Régi könyvtár áttervezésekor /a könyvtár korszerűsítése során/ a régi helyiségben szerzett ilyen vonatkozású tapasztalatokat értékesen lehet hasznosítani.

Új könyvtár létesítésekor erre lehetőség nincs, ezért ki kell dolgozni az egyes könyvtári funkciók elhelyezését és az áramlás rendjét, az egyes könyvtári szolgáltatások egymásközötti kapcsolatainak, valamint az olvasók igényeinek figyelembevételével. Sosem szabad megfeledkezni arról, hogy egy orvosi szakkönyvtár létesítése során a területi méreteket, a berendezés kialakításának módját és formáját a fenntartó intézmény szükségletei szabják meg. Mérlegelni kell emellett az intézmény egészének települési rendjét /egyetlen épülettömbben, tagolt épülettömbökben vagy szétszórt pavilonokban stb. helyezkedik-e el az intézmény/ s az orvosi szakkönyvtárt ennek megfelelően kell telepíteni, berendezni, mindig rugalmasan alkalmazkodva az intézmény egészének működési rendjéhez.

Az egységesen megszervezett, komplex /tehát több különböző bonyolultan összetevődő könyvtári tényezőből álló/ térben, amelyben a három klasszikus könyvtári funkció /olvasóforgalom, feldolgozás, raktározás/ egyesül, kell helyet biztosítani a könyvtáros munkahelyének is. Ha a könyvtárnak egyetlen könyvtárosa van, munkahelyét a kölcsönzési pultban (A) kell kijelölni. Ha két könyvtáros működik és a második dolgozó dokumentalista, munkahelyét a szakosított segédkönyvtár, valamint a lapszemlék és az orvosi indexek között (C) célszerű elhelyezni. Abban az esetben, ha a könyvtárnak három dolgozója van, célszerű,

ha a három dolgozó közül az egyik az olvasói tér (G vagy J) közelében helyezkedik el. Több könyvtáros esetében szó-
bajöhet a vezető könyvtáros munkahelyének elkülönítése is
/külön kis helyiségben vagy az olvasói tér meghatározott
kis részének kettős üvegfallal való hangszigetelt elku-
lönítésével/. Egy-egy könyvtári dolgozóra, a kölcsönző-
pultban működőn kívül, átlag 6-9 méter² alapterületet kell
számítani.

Az orvosi szakkönyvtáraknak ez a telepítési rendje elvi-
leg kétségtelenül a leghelyesebb. Vannak azonban olyan ese-
tek, amikor a logikusan és gazdaságosan kialakított elve-
ket a gyakorlatban, egy adott helyiségben, nem lehet tel-
jes mértékben megvalósítani. Ilyenkör arra kell törekedni,
hogy az elvi telepítési rendnek az adott könyvtár szem-
pontjából a leglényegesebb elemeit valósítsuk meg és
kompromisszumot csupán olyan mértékben kössünk, hogy a
funkciók kifejtését a helyiség, a terület a maga topog-
rafikus rendjével az adott lehetőségek között is minél
jobban elősegítse.

A területi igény kiszámításának alapnormái. A helyszük-
séglet m²-ben kifejezett alapnormái kiszámításának alapja
a szabadpolcra helyezett és az elkülönített raktárban tá-
rolt állomány nagysága, a programkészítés /tervezés/ idő-
szakában, annak évenként várható növekedése, a könyvtárt
használók száma és fajtája, nemkülönben a könyvtár terü-
letén való egyidejű tartózkodásuk /egy napszakban egyi-
dejűleg maximálisan jelenlévő olvasók/ figyelembevétel-
ével, s az olvasóforgalom várható növekedése, a könyvtári

dolgozók létszáma és előrelátható növekedése. Az egységes, osztatlan tér területi igényének lehetőleg pontos kiszámítása érdekében előre ismerni kell a könyvtárban elhelyezett, illetve elhelyezni szándékolt szokványos butorzat /katalógusszekrények, 1 és 2 oldalas állványok, olvasói asztalok, székek stb./ és a szokványostól eltérő butorzat/ abstracts bar, kutató fülkék, fiókos tárolók, mikrofilmleolvasók stb/ által elfoglalt terület netto nagyságát m^2 -ben. Nemzetközi szakmai gyakorlat alapján a berendezés által elfoglalt terület brutto nagyságát akkor kapjuk meg, ha a netto érték háromszorosát vesszük alapul. Lehetőleg pontos számítások s ha erre nincs mód, körütekintő becslések alapján kell kialakítani a könyvtári munkaterületeket, beleértve a közlekedés területi igényeit.

A területnek mindenkor arányosnak kell lennie a könyvtár funkciójával. A korszerű orvosi szakkönyvtárt ma már feltétlenül a szabadpolcrendszer elvi és gyakorlati követelményeinek figyelembevételével szabad megtervezni. Az egy olvasóra eső helyigény a korszerű orvosi szakkönyvtárban nagyobb mint a régiben volt, de a kihelyezett állomány számára is nagyobb helyet kell biztosítani a szakosított szabadpolc rendszer követelményeinek megfelelően. A területi igény tehát minden vonatkozásban magasabb lesz mint a hagyományos könyvtári elvek alapján tervezett könyvtáré. Ez a területi "ráfizetés" azonban megtérül az olvasó könyvtári igényeinek gyors, praktikus kielégítésével, s azáltal, hogy a funkcionálisan jó, esztétikailag szép, kényelmes, otthonos orvosi szakkönyvtárban az olvasó

jobban érzi magát, szívesebben keresi fel, ott tovább tartózkodik. Ilymódon a szerény keretek közt is igényesen megfogalmazott könyvtár hatásfoka nagyobb lesz.

Egy olvasóra /csucsforgalom idején az olvasói térben asztalnál ülő olvasóként/ a következő nagyságu területet kell biztosítani:

könyvolvasói tér 2 - 3,0 m² /ebben az esetben azonban nincs lehetőség u.n. "intim" sarkok klubszerű - karosszékes és asztalkás - kiképzésére/

folyóíratolvasói tér 2,5 - 3,5 m²

kutatói tér 1,5 - 3,5 - 4 m² /attól függően, hogy a kutatói térnek milyen a kiképzése és a berendezése/.

Egy olvasóra eső átlagterület egyszemélyes olvasóasztalok esetében kb 3,5 m², amelyet a 2. ábra mutat be.

Az ilyen egyszemélyes asztal elhelyezés az olvasó teljes lélektani izoláltságát biztosítja. Ha két egyszemélyes asztalt helyezünk egymás mellé, egymástól 30 cm távolságra, az egy olvasóra eső átlagterület 2,8 m²-re csökken.

A helybenolvasás igen kulturált körülményeit az orvosi szakkönyvtárakban annál is inkább biztosítani kell, mert a helybenolvasás e könyvtárakban jelenleg a teljes használat 67 %-át jelenti.

Az olvasók számát illetően elméleti normák nincsenek. Az intézmény létszámát kell venni alapul s a könyvtár legfőbb feladatait szem előtt tartva kell gondosan megvizsgálni, hogy az orvosi szakkönyvtárnak az intézmény mely dolgozói, kategóriái lesznek a használók. Az összes számbavehető olvasónak kb 10 - 15 %-át lehet egyidejű használónak tekinteni, 100 u.n. potenciális olvasó esetén tehát a könyvtárt úgy kell megtervezni, hogy egész területén egyszerre 10-15 olvasót lehessen leültetni. Hangsúlyozzuk, hogy ez a szám csupán tájékoztató jellegű. A könyvtárosnak elemző méréseket kell végeznie és az így kapott adatokat össze kell hasonlítani más, rokonintézmények orvosi szakkönyvtárai olvasóforgalmi adataival.

Az egyidejűleg jelenlévő olvasók száma nemcsak az alapterületre, hanem a helyiség légterére /kubaturájára/ is kihatással van. Az egységes könyvtári tér jó belmagassága kb 6 m. Az egy olvasóra eső kubatura-igény 17 - 22 légméter közt mozog. Ha az egy olvasóra eső légter 12 m³ alá esik, a mesterséges szellőztetés igénye fokozottabb mértékben jelentkezik.

Új épületbe tervezendő orvosi szakkönyvtár esetében tehát a magassági méreteket ennek megfelelően kell összhangba hozni a szélesség és a hosszúság méreteivel.

A szellőztetés kérdéseinek vizsgálatával egyidejűleg gondolni kell arra is, hogy minél jobban csökkentjük a helyiség belső magasságát, a mennyezet, a falak, a padló hangszigetelésére annál fokozottabb mértékben gondolni kell.

A viszonylag magas belső tér /minimálisan 4,2 - 4,5 méteres belmagasság/ lehetőséget nyújt galéria beépítésére. Az ilyen galérián a nem gyakran használt állományrészeket vagy a kutatói teret lehet elhelyezni. A galéria esztétikailag előnyös a belső tér szempontjából, feltéve, hogy légies lépcsővel, finom korláttal s ha szükséges jó mesterséges világítással tervezik meg.

Az egységes olvasói térben szabadpolcon elhelyezendő állomány minden egyes típusa esetében igen nagy gonddal külön méréseket kell végezni.

J. Krivinkova szerint /Problemy vystavby knihoven ve zdravotnických zarizeních, 63.p./ az orvosi könyvtárak állományának elhelyezése során az orvosi könyvek és be-kötött folyóiratok nagy méretei miatt kétszeres polc-folyóméter hosszúságra van szükség.

A "Handbook of medical library practice" közlése szerint /11.p./ egy orvosi könyv átlagos vastagsága /nemzetközi mérés/ 5-5,5 cm vagyis szabadpolc esetében 1 polcfolyóméteren 18-20 kötet helyezhető el. Orvosi reference művek, jelentősebb bibliográfiák, abstractok, indexek esetében azonban csak 7-10 kötetrel szabad számolni.

J.B. Reed "Library planning" c. művének közlése szerint /188.p./ egy orvosi mű átlagos vastagsága nem 5-5,5 cm, hanem csupán 3 - 3,1 cm. Egy polcfolyóméterre tehát szerinte átlag 30 kötetet lehet elhelyezni.

H.R.Galvin és M.Van Buren szerint /"The small public library building," 89.p./ orvosi szakkönyvekből 1 polcfolyóméterre 16 kötetet lehet elhelyezni.

Az eltérő adatok arra utalnak, hogy az empirikus mérésnek az orvosi szakkönyvtár tervezésekor igen nagy a jelentősége, és, hogy megbízható index-számokat csak igen

beható számolás, mérés, vizsgálódás eredményeként kaphatunk. Meg kell jegyeznünk, hogy a kötet vastagsága általában összefüggésben van a tartalmi színvonallal is.

Folyóiratok terén 1 polcfolyóméteren az idézett "Hand-book..." közlése szerint 13-14 kötet helyezhető el.

A szabadpolcos elhelyezés természetesen nagyobb tárolási helyet igényel, mint a nem-szabadpolcos, mechanikus raktározás.

Tájékoztatásul szolgálhatnak még a következő adatok is a polcfolyóméter vonatkozásában:

könyvek:

kisméretű, 18 cm gerincmagasságig	43,8	kötet	fér	el	1	pcfm-en
középméretű, 18-32 cm gerincmagasságig	39	"	"	"	"	"
nagyméretű, 32 cm feletti gerincmagasság	29,8	"	"	"	"	"
átlag /füzetek nélkül/,...	39,76	"	"	"	"	"
<u>brosura</u>	380 db	/füzet/	"	"	"	"
könyvek és brosurák együtt /átlag/	50	kötet	"	"	"	"
<u>folyóiratok</u> /átlag/	25	"	"	"	"	"

/V.ö.: Csüry István: A szocialista könyvtári üzem szervezete és működése, 258.p./

A könyvek tárolásával kapcsolatos szabadpolcos területet a 3. ábra szerint számítjuk ki:

Az állvány magassága un. "magas" állvány esetén kb 190 cm, szélessége 100 cm, polcmélység 20 cm, 1 állványméteren 6 polc van /polcállítási magasság kb 30 cm/. Egy polcfolyóméteren 20 kötetet számolva négyzetméterenként 120 kötetet, 30 kötetet számolva 180 kötetet lehet elhelyezni.

Folyóíratok esetében polcfolyóméterenként 20 kötetet számolva /a polcmélység 30 cm/ 1 négyzetméteren 120 kötetet lehet tárolni.

Mindkét esetben un. "sűrű" telepítést kapunk. Lazább, ritkább telepítés esetén, amikor az állványzat közepes /145-160 cm/ magasságu vagy alacsony /115-130 cm/ s az 1 polcfolyóméterre eső kötetek számát is csökkentjük, alacsonyabb értékeket kapunk.

Figyelembevée az 1 olvasóra eső 3 m^2 -es átlagos ültetési-területi igényt és azt a tényt, hogy 1 m^2 területen átlagosan 120 kötetet lehet elhelyezni, megállapíthatjuk, hogy az egységes olvasói tér 1 m^2 területén az asztalokat, székeket, állványokat s a használathoz szükséges közlekedési területet is beleszámítva $/3\text{m}^2 + 1\text{m}^2 = 4\text{m}^2/$ és az átlagos 120 kötetet osztva a 4 négyzetméternyi területtel 1 m^2 -re 30 kötet könyv helyezhető el un. "sűrű" telepítéssel.

/Közművelődési könyvtárakban un. ritka telepítés esetén 1 m^2 -en 30-40 kötetet, sűrű telepítéssel pedig 150 kötetet lehet elhelyezni./

Hangsúlyozottan mutatunk azonban rá arra, hogy ezek az adatok csupán tájékoztató jellegűek, amelyeket megfelelő

mérések alapján a sajátos, helyi viszonyoknak megfelelően lehet alkalmazni.

A hazai 1000-5000 kötetes orvosi szakkönyvtárak állományának 52 %-a könyv, 31 %-a folyóirat és 17 %-a egyéb dokumentum. A fejlődés index-számai viszont azt jelzik, hogy /már az 1961. évi felmérés szerint is/ a könyvgyarapodás évi átlaga 7 %, a folyóiratoké 6,8 %, tehát majdnem megközelíti a könyvét, az egyéb dokumentumoké pedig 9 %. Néhány év fejlődése során a folyóiratgyarapodás a nemzetközi orvosi szakkönyvtári gyakorlatnak megfelelően minden bizonnyal dominálni fog.

Ha egy 5000 kötetes orvosi szakkönyvtár esetében mért adatokat vesszük alapul, a meglévő állomány esetében és 10 éves gyarapodás befogadására tervezzük a könyvtárt a gyarapodásra jellemző újabb arányok alapján, s feltételezzük, hogy az állomány 10 év alatt megduplázódik, sűrű telepítés esetén a következő értékeket kapjuk az állomány nagyságára s az állomány elhelyezéssel kapcsolatos területi igényre vonatkozóan:

Állomány 1964. végén: 5000 kötet, amelyből

				1 m ² -re eső területigény átlag
könyv 52 %.....	2600 kötet	180 kötet	14,4 ke-	15 m ²
folyóirat 31 %.....	1550 kötet	120 kötet	12,9 "	13 "
egyéb dokum. 17%.....	850 kötet	380 db	2,2 "	3 "
				31 m ²

A folyóiratok domináló jelentősége folytán a következő 10 év alatt az arány minden jel szerint meg fog változni, az 5000 egység egészét véve alapul a következőképpen:

Állománygyarapodás 1965-1974. évek során: 5000 kötet,
amelyből

	1 m ² -re eső átlag	területi igény
könyv 30 %.....1500 kötet	180 kötet	8,3 kere- 9 m ² ken
folyóirat 50%..2500 kötet	120 "	20,8 " 21 m ²
egyéb dokum.20%1000 kötet	380 db	2,6 " 3 "
		33 m ²

A területi igény tehát - csak az állomány szabadpolcos elhelyezésére - sűrű telepítés esetén a következő lesz:

könyv 4500 kötet, kereken24 m²
folyóirat, 4050 kötet, kereken34 "
egyéb dokumentum, 1850 db. kereken... 6 "

összesen:64 m², ehhez járul

még az olvasók elhelyezésére szolgáló s az egyéb igények kielégítését biztosító terület.

Az előretervezés időegysége és a terjeszkedés lehetőségeinek számbavétele. A könyvtárosnak már a programkészítés időszakában fel kell mérnie, hogy létesülő könyvtára hány éven át tudja befogadni az évenként általában meghatározott nagyságrendű gyarapodást, a mindenkori lehetséges selejtezés figyelembevételével. A selejtezés nem jelenti szükségszerűen az állomány meghatározott, feleslegessé vált részeinek a megsemmisítését, csupán az elavult, már

nem használt egységek kiemelését a könyvtári állományból. Az így selejtezett állományegységek átkerülhetnek országos vagy szakmai tárolóraktárba /könyvtárba/, felajánlásra kerülhetnek duplum és fölös példányjegyzékeken. A tervezés során gondolni kell arra is, hogy új helyén a könyvtár hány évig működhet lényegesebb átalakítás, illetve a bu-torzat /berendezés/ különösebb átalakítása, kiegészítése nélkül.

Az előretervezés időegysége:

minimálisan 6 - 10 év,
középértékben 10 - 15 év,
nagyobb orvosi szakkönyvtárak esetében 15 - 20 év.

Célszerű, ha a könyvtáros már a programban megjelöli, hogy az előretervezés időszaka után mekkora területre lesz szüksége. E perspektivikus jellegű igénymegjelölés során az olvasóforgalom várható alakulását is figyelembe kell venni. Megközelítően ki lehet számítani, hogy a könyvtár milyen területi igényekkel lép fel 6 - 10 - 15 - 20 év múlva. A növekedést illetően számolni lehet azzal, hogy az orvosi szakkönyvtárak 20 év alatt megkétszerezhetik állományukat, sőt a "Handbook ..." közlése szerint az orvosi szakkönyvtárak állománya két évtized alatt három és félszeresre is növekedhet. Az ilyen általánosítástól azonban a kérdés alapos elemzése nélkül óvakodjunk. A növekedés tényezőit és értékét mindig esetenként, gondos számítások alapján lehet /és még akkor is csak hozzávetőlegesen/ megállapítani. Az állomány minden egyes típusára nézve külön-külön kell kiszámítani a gyarapodás mértékét és ennek megfelelően a területi igényt.

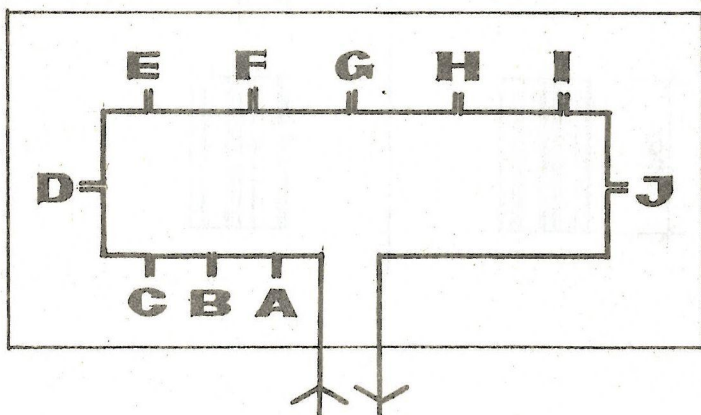
Önálló épülettel /pavilonnal/ rendelkező nagyobb orvosi szakkönyvtárak esetében a terjeszkedés lehet horizontális, amikor a könyvtár terjeszkedése céljára eleve üresen hagyott területet meghatározott idő után beépítik. A terjeszkedés azonban vertikális is lehet, ilyen esetben a meglévő falakra újabb emeletet építenek. Vertikális terjeszkedés esetén már az u.n. alap-épület létesítése során gondoskodni kell arról, hogy a falak megfelelő teherbírásuak legyenek.

Ha a könyvtár az intézmény egy adott épületében rendezkedik be, eredetileg is könyvtári célra létesített korszerűen kialakított egységes olvasói térben, gondoskodni kell arról, hogy a könyvtár szomszédságában az intézménynek csak olyan részlegei települjenek, amelyek a könyvtár terjeszkedési szükséglete bekövetkezésekor másutt is elhelyezhetők. Már a tervezéskor gondolni kell arra, hogy ilyenkor az új helyiségeket minimális átépítéssel lehessen a könyvtár céljaira igénybevenni. Az ilyen terjeszkedést új épület létesítése során flexibilisen lehet biztosítani a korábbi válaszfal /vagy a válaszfal egy részének/ kibontásával. Ilyen esetben a tér a maga egészében megnövekedik, de egységes marad. Régi épület esetében a helyiség összekapcsolás statikai okokból nem mindig ad lehetőséget az egységes olvasói tér kialakítására, mert esetleg csak egy keskenyebb ajtó kivágására nyílik lehetőség. Ilyenkor a régi egységes tér mellett egy külön öbölszerű tér keletkezik, amelynek betelepítését az elvi szempontok figyelembevételével kell megtervezni. (4. ábra.)

A könyvtártervezés akkor sikeres, ha az elkészült könyvtár a gyakorlatban beválik, ha területe alkalmazkodni tud a tervezés által előre megjelölt időszakban mind az állomány s a forgalom növekedéséhez, mind pedig a funkció esetleges változásához.

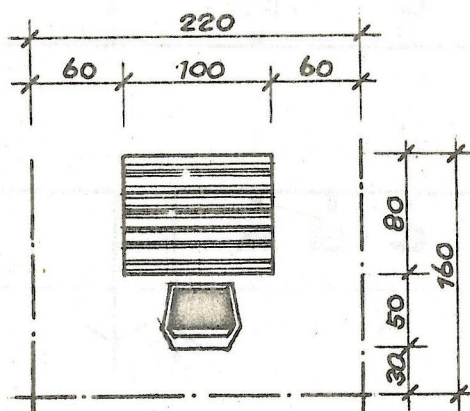
A könyvtáros feladata, hogy a funkcionális programot jól elkészítse. Az orvosi szakkönyvtárosnak azonban az is kötelessége, hogy könyvtára fejlődését állandóan figyelemmel kísérje, az igényeket idejében felismerje, hogy kellő időben történő kielégítésük érdekében az intézetvezetésnél a szükséges lépéseket megtehesse.

dr. Tombor Tibor

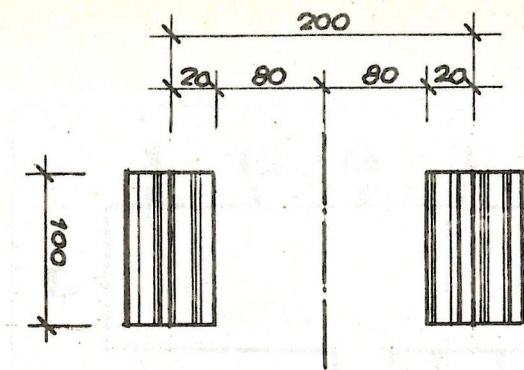

1. ábra

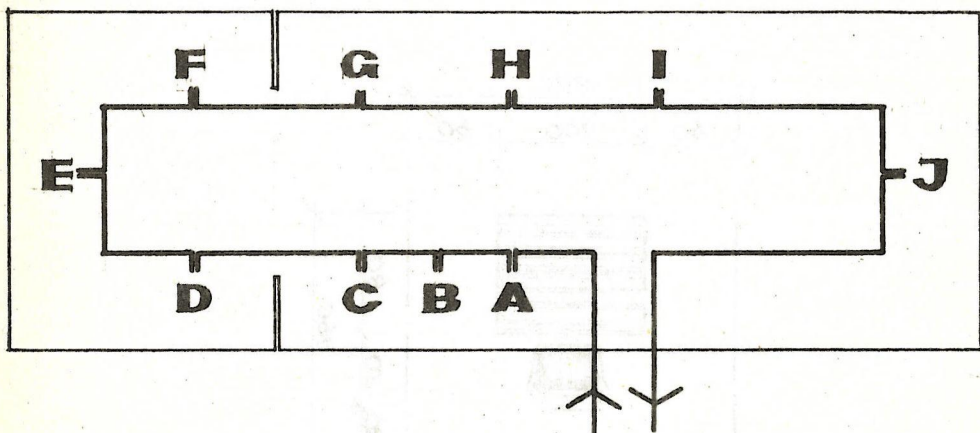
Az orvosi szakkönyvtár területi tagoltsága az egységes olvasói térben főbb funkciók szerint. A - beiratkozás, tanácsadás, kölcsönzés; B - reference könyvtár, C - dokumentalista, D - lapszemlék; E - kurrens folyóiratok; F - régi folyóirat évfolyamok; G - katalogusok; H - vegyes állományrészek; I - könyvek; J - olvasás - kutatás.

2. ábra

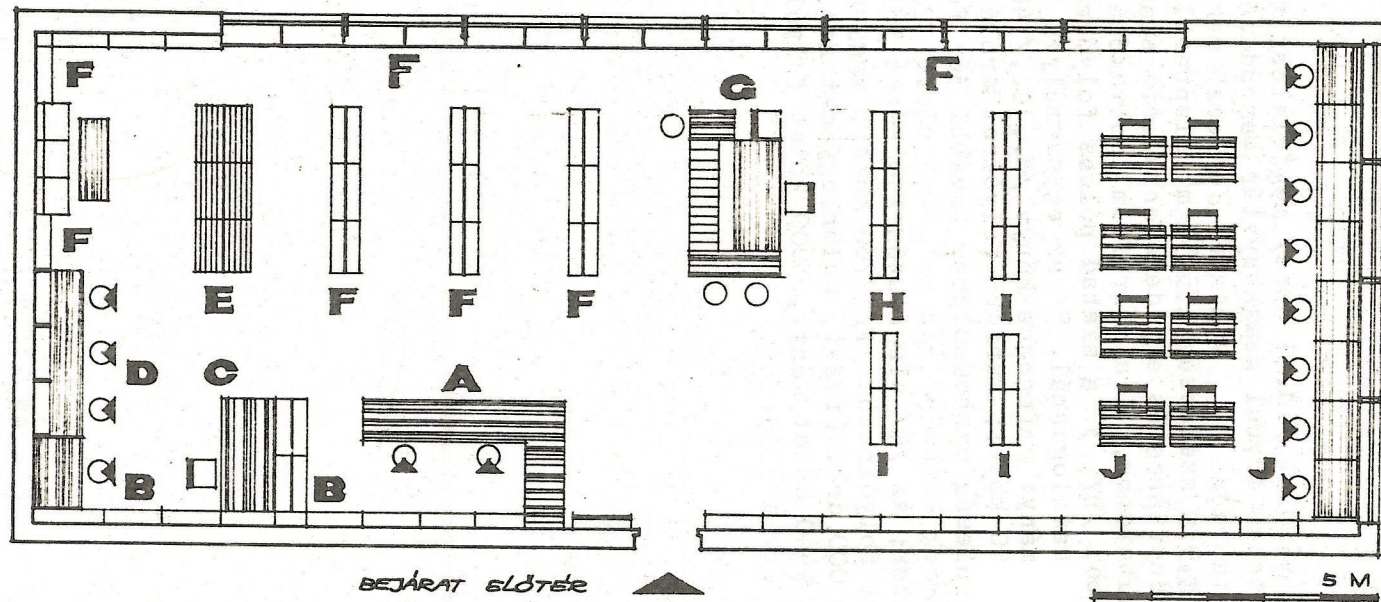

3. ábra

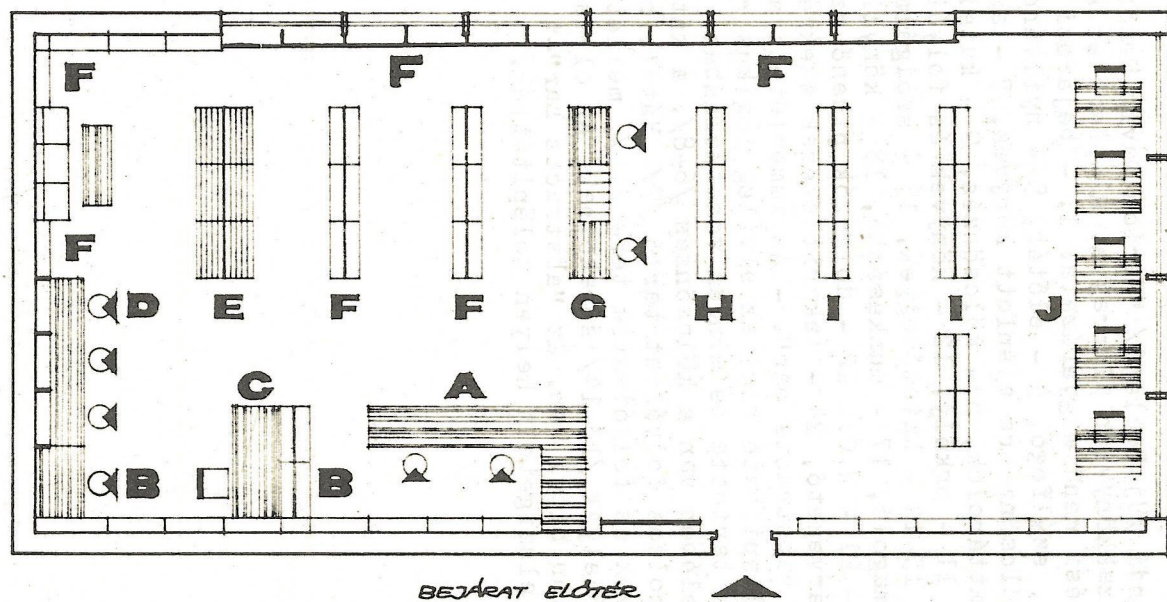
4. ábra

5. ábra. Az elvi sémának /ld. 1. ábra/ megfelelően telepített kb. 10.000 köteles orvosi szakkönyvtár berendezésének méretarányos alaprajzi vázlata. Jellemző méretek: 24 m hosszúság, 9 m. szélesség, 216 m² alapterület. - Az olvasó a könyvtárba lépve a bal felületen a faliújságot találja. A pultban /A/ 2 könyvtáros számára van munkahely, a harmadik könyvtári dolgozó /dokumentalista/ a /C/ munkahelyen működik. Egy negyedik könyvtáros munkahelye a katalogustérben /G/ van. - A /B/ alatti "abstracts bar"-ban egyidejűleg 3 kutató működhetik. Az /E/ jelzésű szabadpolcos folyóirattároló mellett 3 olvasó olvashat egyidejűleg a klubszerűen kialakított berendezésben. A katalogust /G/ egyidejűleg 3 olvasó használhatja asztalnál ülve. A /J/ alatti olvasói térben 8 drb. egyszemélyes asztal és 8 kutatóhely áll az olvasók rendelkezésére. Mikrofilm leolvasó készülék a terem balsarkában /B mellett/. Az olvasói térben tehát 26 olvasó tud egyidejűleg ülve kutatómunkát végezni. - Az állomány adatai: reference könyvek /B., C., G./ 480 kötet; könyv /I/ 4500 kötet; folyóirat: az "abstracts bar"-ban /D/ 120 kötet; szabadpolcon bemutatott kurrens folyóiratféleség /E/ 90-120, további 48 folyóiratféleség ugyancsak szabadpolcon az ablak alatti ferdelapos alacsony pult tetején; kurrens folyóirat évfolyamok az /E/ alatti fiókos állványon 240 kötet; régi folyóiratok /F/ 3720 kötet; egyes állományrészek kb. 13.000 db. Összes állomány: 4980 kötet könyv; 4080 kötet folyóirat; 13.000 drb. vegyes állomány.

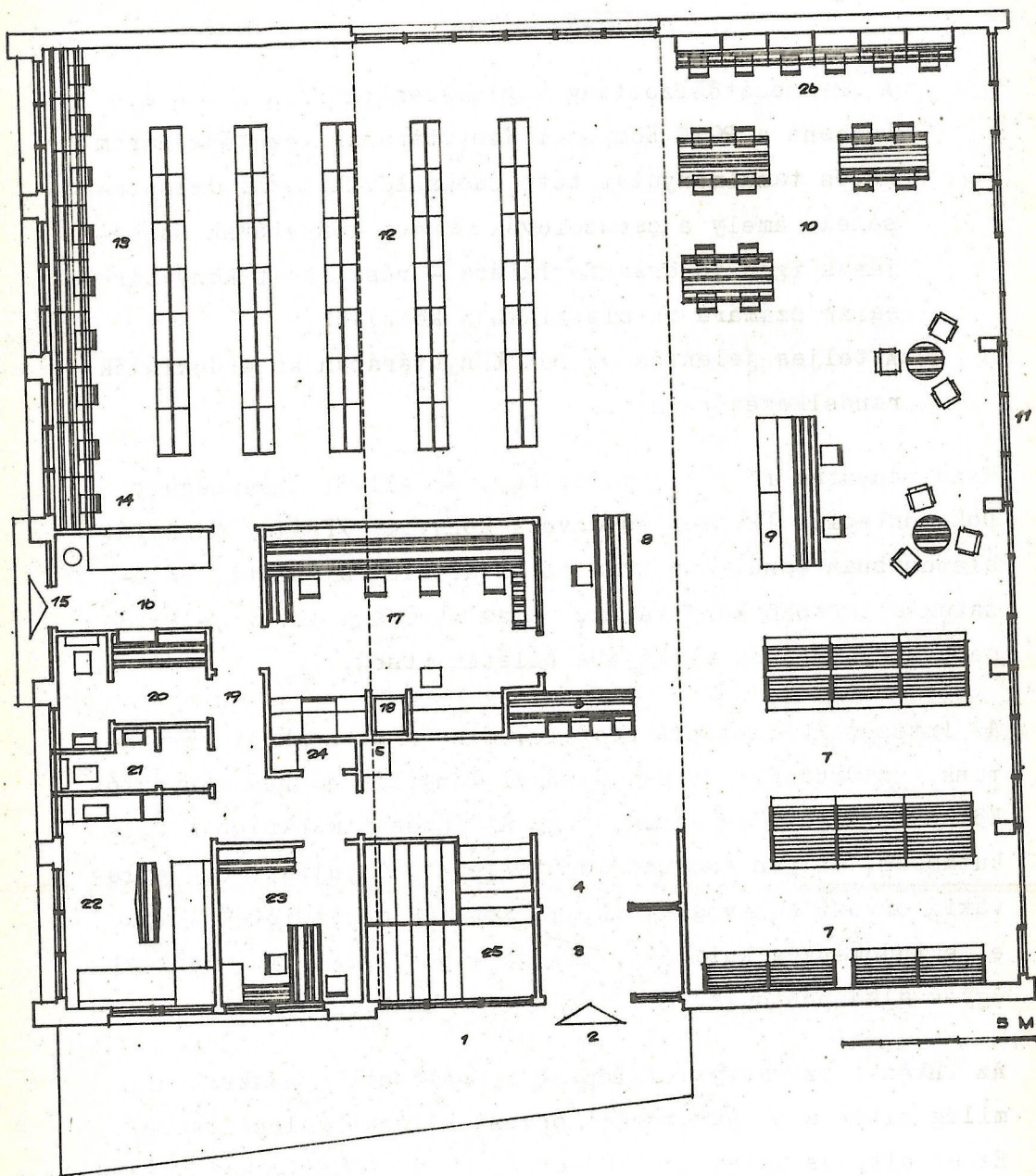
5. ábra

6. ábra. Az elvi sémának /ld. 1 ábra/ megfelelően telepített kb. 7500 kötetes orvosi szakkönyvtár berendezésének méretarányos .alaprajzi vázlata. Jellemző méretek: 19.50 m hosszúság, 9.m szélesség 175.50 m² alapterület. - Munkahely: két könyvtáros és egy dekomentalista számára. Olvasóhely: 14 kutatónak, 1 a mikrofilm leolvasónál, 3 az "abstracts bar"-ban /D/, 3 a szabad polcos folyóirat tárolónál /E/, 2 a katalogusnál, 5 az egyszemélyes olvasóasztaloknál.- Állomány: reference könyv /B., C.,/ 480 kötet; könyv, /I/ 3960 kötet; kurrens folyóirat tároló /E/ 90-120 folyóiratféleség szabadpolcon, további 36 folyóiratféleség ugyancsak szabadpolcon az ablak alatti ferdelapos alacsony pulton; az /E/ alsó részén 240 kötet folyóirat tárolóhelye; régi folyóiratok /F/ 2760 kötet; vegyes állomány rész /H/ 13.000 drb. (füzet, különlegymat stb.). - Összes állomány: 4440 kötet könyv, 3000 kötet folyóirat, kb. 13.000 drb. vegyes állomány.

6. ábra.

7. ábra. Az acklandi /Uj Zeeland/ "Marion Davis Memorial Library" orvosi szakkönyvtár alaprajza. Alapterület kb. 580 m². A telepítési rend magyarázata: 1. - bejáratí rámpa, 2-3 - bejárat, szélfogó, 4 - előtér, 5 - nyilvános távbeszélő, 6 - kölcsönzésre ajánlott könyvek, 7 - szabadpolcos folyóíratattárolók, 8 - kölcsönzés, 9 - katalogusok, 10 - olvasói tér, 11 - erkély, 12 - könyvek és folyóiratok szabadpolcon, 13-14 - kutatóhelyek, 15 - szolgálati bejárat, 16 - csomagoló, 17 - munkaszoba, 18 - könylift, 19 - folyosó, 20 - 21 - W.C., 22 - dolgozók pihenő szobája, 23 - könyvtárvezető, 24 - takarítószerek szekrénye, 25 - lépcső, 26 - "abstracts bar". - Az ismertetett alaprajz szerint megállapítható hogy az elvileg logikus rendet a tervezés nem tartotta be minden vonatkozásban. A bejárat /1-4/ közelében van a kölcsönzés /6-8/, a katalogus /9/, a szabadpolcos folyóírat tartó /7/. Hátul, baloldalt van a könyvek és folyóiratok tere /12/, mellette baloldalt a kutatóhelyek /13-14/ sorakoznak. Az olvasói tér /10/ jobboldalon hátul van. Az "abstracts bar"-t /26/ tulságosan távol, elszigetelt helyen telepítették.

TAPASZTALATOK CSEHSZLOVÁKIA ORVOSI

KÖNYVTÁRAIBAN

A Szerkesztőbizottság megjegyzése: dr. R u z s á s Lajosné a POTE Központi Könyvtárának vezetője három hetes tanulmányutat tett Csehszlovákiában. Jelentésének- amely a csehszlovák orvosi könyvtárak munkájának igen jó összefoglalása - részleteit könyvtársaink számára az alábbiakban közöljük.

A teljes jelentés az OOK Könyvtárában az érdeklődők rendelkezésére áll.

Tanulmányutam fő célja volt, hogy az Állami Egészségügyi Dokumentációs Intézet és Orvosi Könyvtár /Prága/ munkáját alaposabban tanulmányozzam és az általuk ajánlott, hálózatukba tartozó könyvtárak, valamint Prága többi jelentősebb könyvtárának munkájába beletekintsek.

Az Intézet kb. hasonló profilu, mint a mi szakmai központunk, az Országos Orvostudományi Könyvtár és Dokumentációs Központ. Arra törekedtem, hogy az Intézet munkájában felkutassam, milyen szakmai segítséget tud nyújtani Csehszlovákia orvosi könyvtárainak, milyen dokumentációval látja el e tudományág kutatóit, milyen kapcsolatot tart fenn az egyes alközpontokkal és tagkönyvtárakkal.

Az Intézet szervezeti felépítése, hálózati rendszere némileg eltér a magyarországi orvosi hálózat felépítésétől. Ez az eltérés helyi adottságokból ered. 14 évig két különálló szerv működött: Az Állami Orvosi Könyvtár, amely Prága

és Csehszlovákia orvosai részére az országos tudományos szakkönyvtár feladatait látta el, az Egészségügyi Dokumentációs Intézet pedig az orvosi irodalom feltárásával és dokumentálásával, a cseh nemzeti orvosi bibliográfia szerkesztésével és általában az orvosi dokumentáció körébe tartozó feladatokkal foglalkozott. A két intézmény két különböző minisztérium felügyelete alatt működött: a Könyvtár az Iskolaügyi Minisztériumhoz, a Dokumentációs Intézet pedig az Egészségügyi Minisztériumhoz tartozott. 1961-ben a két intézményt egyesítették és az egészet az Egészségügyi Minisztérium fennhatósága alá rendelték. Kettős feladatát azonban továbbra is megtartotta. Törekvésük, hogy a könyvtári és dokumentációs munka közötti határok elmosódjanak, sőt egészen eltűnjenek. Hálózati rendszerük is más formájú. Három nagy területi egységük van: Csehország, Morvaország és Szlovákia. Mindhárom külön központot alkot, önálló hatáskörrel és tagkönyvtári hálózattal. Az egésznek összefogó szerve a prágai intézet.

Az Intézet munkájának szakmai színvonala kitűnő. Munkatársaik száma 118 fő. Kádereik képzettek és állandóan továbbképzésben részesülnek mind ideológiai, mind könyvtárosi és orvosi-természettudományi vonalon. Erre számukra a Könyvtáron belül szerveznek tanfolyamokat, melyeken a különböző területű továbbképzést megkapják, oktatóik általában az Intézet vezető munkatársai közül kerülnek ki. Nyelvismerteti jártasságuk jó, munkájukat szeretettel és hivatásuk tudatában végzik. A vezetők és beosztottaik közötti viszony baráti, megértő és segítő. Épületbeni elhelyezkedésük azonban rendkívül előnytelen, munkahelyeik földszinti üz-

lethelyiségtől kezdve a hatodik emeleti szűk, egészségtelen munkaszobákig az épület különböző helyein szétszórva és idegen intézményekkel közbeékelve helyezkednek el. Ez a helyzet rendkívül megnehezíti úgy a könyvtári és dokumentációs elmélyedő munkát, mint az olvasótermi zavartalan kutatási lehetőséget. Raktári helyzetük pedig egyenesen katasztrófális. Raktáraik az épületen belül különböző helyeken szétszórva, azonkívül pedig Prágától kb. 6 km-nyi távolságban fekszenek. Egy héten egyszer gépkocsival szállítják be a központba a külső raktárhelyiségből a kutatók által igényelt könyv- és folyóiratanyagot. Reményük van rá, hogy 1970 után önálló épületet kapnak, addig azonban kénytelenek jelenlegi mostoha körülményeik között dolgozni.

Igazgatási részlegük - funkcióikból kifolyólag - két önálló egységre oszódik: a dokumentációs és a könyvtári részlegre. Mindegyiknek külön igazgatója van, Karel Ružicka a Dokumentáció, dr. Josef Navrátil pedig a Könyvtár vezetője. Ružicka elvtárs egyben az egész Intézet felelős igazgatója is. A két igazgató munkáját egymástól függetlenül és mégis teljes összhangban végzi az Intézet eredményes munkája érdekében. Gyakran tartanak 7 osztályvezetőjükkel megbeszéléseket, melyeken a napi munka felmerülő kérdéseit tárgyalják meg.

Az Intézet magvát a három nagy osztály: a dokumentációs, a bibliográfiai és a metódiaki osztály alkotja. Fő feladatuk: a csehszlovák és nemzetközi orvosi irodalom feltárása és publikálása, az oktató, a kutató és a gyógyító

munka színvonalának emelése érdekében, valamint a hozzájuk forduló olvasó magas szakmai színvonalon történő tájékoztatása és irodalommal való ellátása. Ezeknek a céloknak van alárendelve az Intézet többi osztálya, amelyek hátterül a nyugodt munka menetét biztosítják a három alapvető munkaterület számára: a szerzeményezési, katalogizálási, olvasószolgálati és a technikai osztály. A hét osztály kitűnő együttműködésének eredménye színvonalas, sokrétű publikációikban, gyors és lelkiismeretes olvasószolgálatukban mutatkozik meg.

Kiadványaik közül elsősorban emlitem meg a csehszlovák orvosi nemzeti bibliográfiát /"Bibliographia Medica Cechoslovaca"/ a dokumentációs osztály szerkesztésében, valamint a külföld részére készített "The Annual of the Czechoslovak Medical Literature" c. évkönyvüket, mely bibliográfiai osztályuk munkáját dicséri. Előbbi, teljességre törekedve, közli a csehszlovák szerzőktől megjelent publikációk cimbibliográfiáját. Megjelenése rendszertelen, 1962-ben az 1957. év irodalmát adták ki. A kiadással nyomdai nehézségek miatt vannak ennyire elmaradva, a feltáró és adatgyűjtő munka azonban folyamatosan történik. Frissebb kiadásu az angol nyelvű "Annual"; 1963-ban jelent meg az 1961. év válogatott csehszlovák orvosi irodalom annotált bibliográfiája, külön kötetben név- és tárgymutatóval. A két nagy bibliográfián kívül szerkesztik az "Egészségügyi Világirodalmi Szemlé"-t Prehled Světové Zdravotnické Literatury"/, mely jelentősebb külföldi folyóiratcikkek annotált bibliográfiája, magyar anyagát a bratislavai Központi Orvosi Könyvtár szolgál-

tatja rendszeresen számukra. Ennek ellenében a "Prehled" Prágában készített bibliográfiai címleírásait ők küldik meg bratislavai társintézményüknek. Témabibliográfiák /"Vyberi"-k/ a hálózat részére szolgáltatnak nagyfoku segítséget a szakterületek orvosai számára. A kiadványok annotációit, referátumait külső orvismunkatársak végzik, díjazás ellenében. A Prágai Állami és Egyetemi Könyvtár kiadásában jelenik meg a "Novinky Literatury-Zdravotnictvi" sorozatcím alatt, az Állami Orvosi Könyvtár igazgatójának szerkesztésében és közreműködésével, a "Rada věd biologických a lékařských /biomedicinálních/" c. most induló válogató ujszerzemény-lelőhelyjegyzék, amely a legfrissebb orvosi és biológiai beszerzésekről tájékoztatja az olvasót tárgyszavas beosztású címjegyzékében, Csehszlovákia jelentősebb orvosi és tudományos könyvtárainak címbelentései alapján.

A jól szerkesztett, gyakori megjelenésű, komoly és elmélyülő munkát igénylő kiadványok állandóan élő kapcsolatot teremtenek az Intézet és a kutatók között, tájékoztató szolgálatuk és kölcsönzésük az olvasók körében népszerű kiadványok ismerete és használata folytán igen színvonalas.

Rendszeres bibliográfiai tevékenységük mellett külön csoport végzi esetenként a kutatók megadott témáival kapcsolatos irodalomkutatást, az un. recherche-szolgálatot. Témaösszeállításuk alapja a bibliográfiai és dokumentációs katalógushálózat, valamint referáló lapjaik, kézikönyveik nagy tömege.

Metódikai osztályuk megtette a kezdő lépéseket a dokumentáció gépesítése felé. Decimális szakrendszerben összeállított címbibliográfiáikat ujabban betű-számkombinációjú lyukkártyákra kódolják, melyet az Egészségügyi Minisztériumban működő gépi adatfeldolgozó csoport aritma-gépe egészív-terjedelmű papirlapokra tesz át olvasható formában, az ivlapok fotoprinteljárással sokszorosíthatók és évenként bekötve szakrendi beosztásban jutnak majd el hálózati könyvtáraihoz. Ez a munka jelenleg még a kísérletezés állapotában van, de szerintem célját akkor érné el, ha nem évente, hanem legalább havonkénti megjelentetésében kerülnének a bibliográfiák továbbra is a hálózati könyvtárak használatába.

Metódikai osztályuk rendszeresen foglalkozik a tagkönyvtárak helyzetével, a kiadványokon kívül módszertani utmutatásokkal segíti a hálózati könyvtárak munkáját. Évente egyszer kérnek jelentést a könyvtáraktól. Ebben minimális a statisztikai adatszolgáltatás, inkább az évi munka elméleti értékeléséről és gyakorlati eredményeiről számoltatnak be. Említésre érdemes még, hogy metódikai osztályukon állandó munkatársként jogász-szakreferens dolgozik, aki a törvényszéki orvostani vonatkozású cikkeken kívül figyelemmel kíséri az egészségügyi közigazgatás, egészségügyi szervezés, betegségbiztosítás, munkavédelem és ezekhez kapcsolódó határterületi irodalmat is. Bibliográfiai és dokumentációs tevékenységük sokrétűségét és szakszerűségét ez a tény is méltón bizonyítja. Tájékoztató szolgálatuk információs lehetőségét nagyban gazdagítja a bibliográfiai osztály által gyűjtött, állandóan gyara-

podó nemzetközi vállalati és cégirodalom kisnyomtatványtára /orvosi, vegyészeti, gyógyszerészeti, ipari vegyészeti szabalmak, receptek, stb. országok és szakmák szerinti gyűjteménye./

Hálózati szervező és irányító munkájuk központja az inspektorátus. Ők végzik a központ és hálózat részére a devizaelosztást, valamint tartják a kapcsolatot a központ és a tagkönyvtárak között. Évente kb. kétszer hívják össze az ország orvosi könyvtárosait, hogy a felmerülő problémákat értekezletükön megbeszéljék. Devizaelosztásuk más módszerrel történik, mint nálunk. Folyóirat- és könyvkeretük nem pénzüsszegben, hanem a folyóiratok, illetve művek darabszámában van megállapítva, függetlenül az ártól. Vásárlási lehetőségük - főleg a tagkönyvtárakban - meglehetősen csekély, a világirodalom legfontosabb könyv- és folyóiratanyagára sem terjeszkedhet ki. A központ ellátottsága ki-elégítő, de nem mondható annak a hálózaté. Külföldi könyvrendelési igényt a központ a tagkönyvtárak részéről csak 2 év távlatában megjelent könyvre fogad el s ettől csak nagyon indokolt esetben tekint el. Folyóirataik olvasottságát csak a hálózaton belüli körözés tudja biztosítani, ami természetesen a tudományos kutató munkát erősen gátolja. Az egyetemek, - köztük az orvosi fakultások is - nem tartoznak az Intézet devizaelosztási keretébe, mert devizájukat az Iskolaügyi Minisztériumtól pénzkeretben kapják. Összegezve: a hálózati központ és a tagkönyvtárak közötti kapcsolat főleg a gazdag bibliográfiai és dokumentációs tevékenységben nyilvánul meg, amely az Intézettől a tagkönyvtárak felé sugárzik. Szolgáltatásaik gyorsak, pontosak, szakszerűek.

Szerzeményezési osztályuk végzi a bel- és külföldi könyv- és folyóiratrendelést, leltározást, új szerzemények katalógusának szerkesztését, valamint a nemzetközi cserét. Figyelembe veszi - desiderata-katalógus alapján - a kutatók, valamint az Intézet munkatársainak rendelési igényeit. Prospektusaikat, nemzeti bibliográfiájukat, a bel- és külföldi könyvjegyzékeket alaposan és lelkiismeretesen tanulmányozzák át, hogy állománygyarapításuk a korszerű könyvtár igényeit és a dokumentáció szükségleteit kielégítse.

Katalogizálási osztályuk munkáját nagy fegyelmezettség és körültekintés jellemzi. Cimleírásaiknál revíziót nem végeznek, egyenesen a sokszorításra kerülő krétalapra írják felvételeiket. Cimleírási szabályzatuk lényegesen mechanikusabb, mint a miénk, testületi szerzőt, kongresszusi kiemelést nem alkalmaznak. Három szerzőig mechanikusan szerzői rendszőt, azontul cimrendszőt használnak. Szabályzatuk némileg hasonlít a mi 1940-es években alkalmazott szabályzatunkhoz. Állományukat szerzői betűrendes, tárgyszavas és szisztematikus katalógusban tárják fel. /A dokumentációs osztály cimkartonjait az Egyetemes Tizedes Osztályozás szakrendjébe sorolja. A Könyvtár a szerzői betűrendes katalógusba dolgozza be a hálózati könyvtárakból beérkező katalóguskartonokat is. /

Az Intézet olvasószolgálatára gyors és pontos. Kölcsönző-részlégük a rendkívül mostoha körülmények ellenére /földszinti sötét és szűk üzlethelyiség/ igen jó munkát végez mind mennyiségileg, mind minőségileg. Olvasótermük az

igényekhez képest kicsi, szabadpolcon csak a kurrens folyóiratanyagot tudják tárolni, új szerzeményeik kiállítására egyelőre nincs mód. Kis férőhelyes olvasótermükben kénytelenek néhány asztalt "csak orvosok részére" feliratu táblákkal ellátni, mert annyi az orvostanhallgató, hogy különben nem maradna hely a kutató orvosok számára. Az orvostanhallgatók olvasási lehetősége egyébként egész Csehszlovákiában megoldatlan kérdés, ott is a nagyobb, országos jellegű, vagy egyetemi könyvtárak kénytelenek a hallgatók olvasótermi igényeit kielégíteni, mert arra az egészségügyi intézmények könyvtárainak helyiségviszonyai nem adnak lehetőséget. Bibliográfiai osztályuk látja el a tájékoztató szolgálatot az olvasóterem melletti szobában. - az előbbieken említett "Annual" szerkesztése mellett. Természetesen a tájékoztató szolgálat munkája szorosan összefügg a dokumentációs és az un. recherche-osztály munkájával.

Az Intézet méltón képviseli a csehszlovák orvosi könyvtári hálózat érdekeit. Minden törekvésük: szakszerű, gyors könyvtári és dokumentációs szolgáltatást nyújtani a hozzájuk fordulóknak, segíteni a hálózatot kiadványokkal, módszertani munkával. Ennek érdekében céljuk dolgozóik munkájának színvonalát egyre magasabb követelményekhez mérni, hogy a rohamosan haladó orvosi szakirodalom minél szakszerűbben, minél szélesebb hatósugárban kerüljön el az érdeklődőkhöz. Ez a törekvésük sikerrel is jár, a kutatók szívesen keresik fel az Intézetet, mert mindig megkapják a szükséges irodalmat, információt.

Utam második állomása a Károly Egyetem Általános Orvosi Fakultásának Könyvtára volt. A Könyvtár létszáma 6 fő.

64 elméleti tanszék központi könyv- és folyóiratbeszerzését és feldolgozását végzi. A Könyvtár elhelyezése igen rossz. Zsufolt munkahelyek, zsufolt raktárak, korszerűtlen, kicsi, sötét olvasóterem, de 6 lelkes, küzdő és harcoló könyvtáros. A Könyvtár vezetője Frantisek Choz, nemrég került a Könyvtár élére, hallatlan energiával és harckészséggel igyekszik a jelenlegi mostoha körülményeket megváltoztatni. Ehhez a 16 tagból álló tudományos könyvtárbizottság segít neki, amely az Általános Orvosi Fakultás professzoraiból tevődik össze. Az egész hálózat kb. 250.000 kötetnyi. Évente mintegy 10.000 kötetet dolgoznak fel a maguk, valamint a tanszéki könyvtárak számára. Állományukat központi betürendes és szakkatalógusban tartják nyilván. Feldolgozásukban természetesen állandó resztanciával küszködnek, a bezuduló könyvanyaggal magától értetődően nem tudnak lépést tartani. Bibliográfiai és dokumentációs munkát végezni nem tudnak, kapcsolatuk a Dokumentációs Intézettel szoros, a segítséget ilyen irányban tőlük kapják. Idejükből csak mostanában megindított új szerzemény-jegyzékek kiadására telik. Katalogizálásuk kézzel történik, sokszorosítógépük nincs. Olvasótermükben szabadpolc elhelyezésére lehetőség nincs. Mint már említettem, orvostanhallgatóik számára nem tudnak olvasási lehetőséget biztosítani ők sem.

Könyv- és folyóiratrendeléseiket a 16 tagu könyvtárbizottság segítségével koordinálják, a központ és a tanszékek között; ezzel sikerül elérniök, hogy jelenleg az egész hálózatban csak 6 folyóiratfedés fordul elő.

Egyetemi oktatásukban tervszerűen helyet kap az I. évesek részére tartandó előadás a Könyvtár szolgáltatásairól, használatáról és a tudományos kutatás módszertani alapismereteiről. Az utolsóelőtti év tananyagában pedig félénken keresztül bibliográfiai ismereteket tanítanak, új tudományos metódusokat ismertetnek a hallgatókkal, valamint a tudományos kutatás különböző szakterületeinek könyvészeti és bibliográfiai eredményeit az illető szakág legfrissebb felfedezéseit is oktatják. Ezeket a studiumokat a hallgatók részére a könyvtárvezető tartja. Eredménye: ha a hallgató kikerül az egyetemről és tudományos téma kidolgozásába kezd, nem áll tanácstalanul az irodalom áradatával szemben.

A Könyvtár szoros kapcsolatot tart fenn a prágai kórházi hálózattal, a gyakorló orvosok munkáját tudományos könyvés és folyóiratanyagával nagyban segíti. Ezt a kapcsolatot igyekeznek a jövőben még intenzívebbé tenni, hogy a tudományos és gyógyító munka ne határolódjék el élesen egymástól.

A Sugárvédelmi Tájékoztató Intézet vezetője, dr. J. Helbich orvos és könyvtáros egyszemélyben. Az Intézet a sugáregészségügyi és evvel kapcsolatos munkavédelmi dokumentáció feltárásával és publikálásával foglalkozik. 260 folyóiratból figyeli a sugáregészségügyre és evvel kapcsolatos határterületre vonatkozó irodalmat, valamint az idevágó Report-okat is. Figyelőkartonjaik anyagát részben az eredeti folyóiratcikk, részben a referáló lapok idevágó bibliográfiai cimadatai szolgáltatják. A visszakere-

sést lyukkártyarendszerrel oldják meg, melynek alapján két vagy több témaösszefüggést pillanatok alatt megtalálhatnak.* Most indították el kiadványukat "Index Radiohygienicus" címmel, melyet havonta kívánnak megjelentetni és kb. 200 társintézetnek küldenek meg rendszeresen. Ezzel a kiadványukkal igen jelentős tudományos segítséget tudnak nyújtani az e területen dolgozó kutatóknak. A könyvtár berendezése, belső rendje mintaszerű, a szakterület minden jelentős folyóirata megtalálható, kutatói szívesen keresik fel a nyugodt olvasási lehetőséget biztosító szabadpolcos olvasótermet.

A Haematológiai és Vértranszfúziós Dokumentációs Intézet
a haematológiai szakirodalmat figyeli és annak feltárását részben saját katalógusaiban, részben az "Excerpta Haematologica" c. havi kiadványban végzi.

Folyóirataikat társintézményeikhez körözéssel juttatják el, a kurrens anyag beérkezéstől számítva 3 hétig áll olvasótermükben a kutatók rendelkezésére és utána folytatja útját a társintézetekhez.

Mindkét intézettel megegyeztünk kiadványaink rendszeres cseréjében. Ők számunkra megküldik folyamatosan az "Index Radiohygienicus", illetve az "Excerpta Haematologica" c. szakreferáló lapjukat, melyet mi esetenként megjelenő kiadványainkkal viszonzunk.

* 11. még jelen számunk ... oldalán.

A Vysné Hagy Állami TBC Gyógyintézet a Magas Tátra legnagyobb és legkorszerűbb szanatoriuma. Orvosi könyvtáruknak olvasóterme és adminisztratív helyisége van. Állománya kb. 6.000 kötet könyv és folyóirat, melyet betürendes és tárgyszókatalógusban tár fel a könyvtár függetlenített könyvtárosa. Kurrens folyóirataik száma 110, amiből csak 5 a devizaigényes, a többi hazai és népi demokratikus. Külföldi referáló lapjuk egyáltalában nincs, nyugati folyóirathányukat a folyóiratok körözésével tudják csak megoldani. Kassáról, Pilzenből, Brünnből és egyéb nagyobb helyekről rendszeresen kapják a folyóiratcsomagokat; azok 3 hétig állnak az orvosok rendelkezésére a könyvtár helyiségében. Utána továbbküldik a következő orvosi könyvtárnak. Nyugati könyvrendelésre módjuk egyáltalán nincs, a könyvtárközi kölcsönzés útján kapott lényegesebb szakkönyveket lefotózzák és a fotókópiákat könyvként bekötik. Komoly mikrofilm- és fotókópia-tárral rendelkeznek, melyből rendszeresen kölcsönöznek is. A könyvtár munkáján látszik a hivatástudattal rendelkező könyvtáros igyekezete, hogy a 960 ágyas szanatórium kutató orvosgárdáját az adott lehetőségeken belül segítse a tudományos és gyógyító munkához szükséges irodalom fellelésében. Nagy haszonnal forgatják a prágai központtól kapott referáló lapokat, témabibliográfiákat; a könyvtárközi kölcsönzés számukra a világirodalom felé vezető legfontosabb ut.

Betegkönyvtáruk kb. 6500 kötetes állománnyal rendelkezik, vezetője a függetlenített kulturfelölös, munkatársai pedig a szanatórium betegei közül kerülnek ki, akik

örömmel kapcsolódnak a munkaterápiának e lehetőségébe. Új beszerzéseik alkalmával kibocsátják új könyvekről szóló jegyzékeiket, melyekből a betegek kiválaszthatják a számukra megfelelő műveket. Katalógus csak a könyvtár rendelkezésére áll, a betegek azt nem használhatják. Kölcsönzés egy héten háromszor van. A könyvek barna csomagoló papírba kötve sorakoznak a vasállványokon. Kérdésemre, hogy a fertőtlenítés milyen módon történik, azt válaszolták, hogy laboratóriumaikban több ízben végeztek bakteriológiai vizsgálatokat a fertőző osztályokról visszakerült könyveken és összehasonlították az egészséges olvasók által használt könyvek leleteivel. Az eredmény: semmivel sem találtak több kórokozót a szanatóriumi betegkönyvtári könyveken, mint az egészséges emberek által olvasottakon, így a könyvek fertőtlenítését szükségtelennek tartják. A betegeknek külön olvasótermük van, ahol a napilapok és folyóiratok sokasága mellett, ugyancsak a könyvtárból kölcsönözhető sakk, dominó, kártya és egyéb társasjáték is áll a gyógyuló betegek rendelkezésére. Az ágyukat el nem hagyó betegek részére rendszeres könyvtári guruló-szolgálatot tartanak, melynek során a katalógus átnézése után a beteg az ágyához kapja a kért könyvet vagy folyóiratot. A kölcsönzés ellenőrzésére a beteg bejövetelekor személyi lapja mellé könyvtári kartonlapot kap, melynek lepecsételése után kaphatja csak vissza távozáskor holmiját a beteg-nyilvántartó osztálytól.

A bratislavai Központi Orvosi Könyvtár Szlovákia legnagyobb orvosi könyvtára, és a szlovákiai orvosi könyvtárak hálózati központja. /Részletes ismertetése Az Orvosi Könyvtáros 1963, 3, 2. sz.-ban 3-10 p. található./

A Könyvtárnak hármass feladata van: 1./ részben, mint Szlovákia legnagyobb orvosi könyvtára, kulturközpontja a szlovákiai egészségügyi társadalomnak; 2./ részben, mint hálózati központ, segíti és módszertanilag irányítja egész Szlovákia orvosi könyvtárhálózatát; 3./ végül, mint bibliográfiai centrum, segítséget nyújt mind a prágai Dokumentációs Intézetnek, mind a szlovákiai orvosi hálózatnak az országos központi címjegyzékek gyarapításában. A prágai intézet által készített "Přehled světové zdravotnické literatury" csehszlovák referáló lap részére folyamatosan küldi a magyar folyóiratok szlovák nyelven annotált cikkeinek kartonjait.

Bibliográfiai osztályuk a könyvtári élet legélénkebb, létkető központja, ahol minden az olvasóért, a kutatóért történik. Az osztály munkája háromrétű: 1./ itt tárolják a saját és a prágai intézettől kapott katalóguslapokat, ezek képezik központi címjegyzéküket; 2./ itt végzik rendszeres bibliográfiai munkájukat éves terveiknek megfelelően könyvtáruk és hálózatuk részére; az eredmény kiadványaikban lát napvilágot; 3./ végül tájékoztató szolgálatuk itt végzi a kutatók kérésére a témabibliográfiák összeállítását, melynek katalógusai a tájékoztatás kitűnő eszközei.

Rendszeresen publikált témabibliográfiák száma évente kb. 10-12. Ezek részben annotált, részben csak címbibliográfiák. Rendszeres kiadványuk a "Záznamy z maďarských lekársko-zdravotnických časopisov" /"A magyar orvosi és egészségügyi folyóiratcikkek annotációi"/, melyet függetlenül a prágai "Přehled"-től, önálló kiadványként is megjelenetnek hálózatuk segítségével. Szorosan együttműködnek az Egészségügyi Felvilágosítás szerveivel, akiknek részére népszerű ajánló bibliográfia jellegű kiadványokat bocsátanak rendelkezésre.

Tájékoztató szolgálatuk részére 5 külső orvismunkatárs bevonásával /akik egyben kiadványaik annotációit is végzik/ készítik témabibliográfiáikat, melyeknek egyes címeit katalóguskartonokon részben tárgyszókatalógusban, részben a bibliográfia sorszáma szerinti rendben tárolják. Magukat a jegyzékeket külön dossziében tartják, azokat témák szerint bármikor vissza lehet keresni. Ezekről a témabibliográfiákról időszakonként nyomtatott tájékoztatót adnak ki: "Literárne rešerše ustrednej lekárskej knižnice" címmel, melyben szakok szerint felsorolják az elkészített bibliográfiák tárgyát, jelezve a tétel-számot és a jegyzék számát.

Rendszeres időközönként jelentetik meg könyvlelőhelyjegyzékeket is; valamint évente kiadják a könyvtár és a hálózat folyóiratlelőhelyjegyzékét.

Pár éve felállított módszertani osztályuk a hálózat részére nyújt segítséget, részben látogatás, részben helybeli tanácsadás útján.

A Szlovákiai TBC-Kutató Intézet Könyvtára hasonló a prágai radiohygiéniai és haematológiai tudományos intézetek mellett működő könyvtárakhoz. Vezetője dr. Josef Karpát igen lelkes könyvtári szakember, ki jogászdiplomája mellé nemrég szerezte meg a könyvtári szakképesítést. Egy munkatárssal dolgozik. A könyvtár a kutatóintézet szakterületének megfelelően a tbc hazai és külföldi irodalmának széleskörű feltárását végzi kitűnően a saját, valamint Csehszlovákia összes tbc-kutató intézete részére. Kb. 70 belföldi és külföldi szaklapból, referáló lapból figyelik a tbc és a határterület irodalmát /bakteriológia, epidemiológia stb./. A cikkekről vagy referátumokról címleírást és rövid annotációt készítenek, melyet az Egyetemes Tizedes Osztályozás szakrendjében összeállított "Excerpta Tuberculosea" c. sokszorosított referáló lapjukban publikálnak és küldenek meg Csehszlovákia 60 társintézménye részére. Az alapkartonokat betűrendes és szakkatalógusban tárolják a Könyvtár olvasóhelyiségében. A szétküldött "Excerpta" alapján igényelnek a tudományág kutatói a referált cikkekből könyvtárközi kölcsönzés útján. A cikkek annotációit az Intézet orvosai végzik.

AZ ORVOSI SZAKKÖNYVTÁRAK KÖZPONTI

ELLÁTÁSÁNAK KÉRDÉSEI

Az orvostudomány szinte minden területén elért kiváló eredmények, a rohamos fejlődés, továbbá az egészségügyi ellátás széleskörű kiterjesztése fokozta a szakemberek szakkönyvigényét, és erőteljesen megnövelte a szakkönyvek iránti általános érdeklődést. Ezzel párhuzamosan megnövekedtek az orvostudományi hálózat szakkönyvtárainak feladatai is.

Ahhoz, hogy az orvosi könyvtárak feladataiktól jól ellátásuk megfelelő állománnyal kell rendelkezniük. A szakkönyvtárak állományának központilag biztosított tervszerű folyamatos fejlesztése, hazai és külföldi szakkönyvekkel, továbbá könyvtári nyomtatványokkal, felszerelési tárgyakkal történő rendszeres ellátása régóta foglalkoztatják a szakkönyvtárosokat, de a könyvtárakat irányító felsőbb szerveket is.

Az orvostudományi szakkönyvanyag biztosítása céljából az Állami Könyvterjesztő Vállalat orvosi könyvesboltot működtet a fővárosban, továbbá Szegeden, Debrecenben és Pécsen.

Általános vélemény, hogy e terjesztési formák mellett a közművelődési könyvtárhálózat központi ellátásának analógiájára a szakkönyvtárak számára is be kellene vezetni a központi ellátási - kollektori - rendszert. Így az egészségügyi szakkönyvtárak is rendszeres tájékoztatást

kaphatnának a megjelent és a jövőben megjelenő hazai és bizonyos külföldi szakkönyvekről. A megrendelt könyvek mellé központilag előállított katalóguscédula is készülne. Ezzel a Könyvtárellátó nagyban elősegítené a könyvtárak szerzeményező és feldolgozó munkáját, és hozzájárulna ahhoz, hogy a szükséges szakkiadványok kellő időben eljussanak az orvosi könyvtárakba, az illetékes szakemberekhez.

Az orvosi szakkönyvtárak szervezett ellátásának helyes módszerekkel történő elindítása céljából az orvosi hálózatban közvéleménykutatást végeztünk. 30 könyvtár válaszolt az ellátással kapcsolatban feltett kérdésekre. ezek között voltak tudományos intézmények könyvtárai és kórházi könyvtárak. Így például az Országos Mentőszolgálat, az Országos Korányi TBC Intézet, az Országos Közegészségügyi Intézet, a Debreceni Orvostudományi Egyetem Sebészeti, Anatómiai és Műtéttani Intézete, a BOTE Tüdőgyógyászati Klinikája, a BOTE Gyógyszertára, a Debreceni Orvostudományi Egyetem Élettani Intézetének könyvtára, továbbá számos kórházi könyvtár /Makó, Ózd, Szombathely, Balassagyarmat, Nagykanizsa, Szolnok, Debrecen, Székesfehérvár, Szeged stb./. A szervezett, rendszeres központi ellátás megindítását a választ adó szakkönyvtárak általában helyesnek tartják, igénylik és várják. A részletes véleményeket a következőkben ismertetjük, hogy azokból a későbbiek során gyakorlati munkánkhoz a főbb tanulságokat, helyes javaslatokat felhasználhassuk.

A központi beszerzés biztosítása szükségessé teszi a könyvtárak fő- és mellékgyűjtőkörének ismeretét. Az e kérdésre adott válaszokból az világlik ki, hogy mindegyik orvosi szakkönyvtár az intézet, vagy kórház profiljának, szakjellegének megfelelő műveket szerzi be elsősorban, és sorolja a főgyűjtőkörbe, a rokonágazatok kiadványait pedig a mellékgyűjtőkörbe.

A gyűjtőkör szerteágazása az egészségügyi szakkönyvtári hálózathoz általában kisebb, mint például a műszaki hálózathoz. Így például a Budapesti Orvostudományi Egyetem Tüdőgyógyászati Klinikája főgyűjtőkörének nevezte meg a tüdőgyógyászat, mellékgyűjtőkörének a légzésfunkció, radiológia, histológia, belgyógyászat körében megjelenő irodalmat. A Debreceni Orvostudományi Egyetem Kórbonctani Intézetének szakkönyvtára a kórbonctani, kórszövettani, és az általános orvostudományi biokémiai jellegű műveket gyűjti, nem tesz különbséget fő- és mellékgyűjtőkör között. Az Országos Közegészségügyi Intézet szakkönyvtára hasonlóan - a gyűjtőkör kategorizálása nélkül - a közegészségügyi, járványügyi, mikrobiológiai, kémiai, gyógyszerészeti, biokémiai, egészségügyi és statisztikai munkákat egyaránt gyűjti. A kórházak az általános orvosi és a megfelelő szakorvosi /belgyógyászat, sebészet, nőgyógyászat, gyermekgyógyászat, fogászat, onkológia stb./ irodalmat gyűjtik szakkönyvtáruk számára. Az Országos Mentőszolgálat az elsősegélynyújtási, belgyógyászati, sebészeti és radiológiai szakkönyveket gyűjti. Azzal kapcsolatban, hogy a fő- és mellékgyűjtőköri könyvek aránya hogyan oszlott meg, igen különböző válaszokat kaptunk.

Valamivel nagyobb arányu a fő-, mint a mellékgyűjtőkörhöz tartozó könyvek beszerzése. De van másfajta tapasztalat is. Pl. a Szentgotthárdi Megyei Gyermekek TBC Gyógyintézet szakkönyvtárában a főgyűjtőkörű könyvek beszerzésére 30%, a mellékgyűjtőkörűekre 70% részesedés jutott az elmúlt évben. A Budapesti Orvostudományi Egyetem Tüdőgyógyászati Klinikáján ez a megoszlás 60, illetve 40%-os. A Debreceni Orvostudományi Egyetem Kórbontani Intézetének szakkönyvtárában főgyűjtőkörű beszerzésre 70%, a mellékgyűjtőkörre 30% jut. A Szegedi Városi Kórház szakkönyvtárában a főgyűjtőkörbe tartozó kiadványok beszerzésére a rendelkezésre álló hitelkeret 90%-át, a mellékgyűjtőkörbe tartozó kiadványokra csak 10%-át használták fel.

Általános panasz, hogy nehéz az idegennyelvű szakkiadványok beszerzése. Ezért megkérdeztük a szakkönyvtárosokat, hogy milyen nyelvű könyveket szoktak vásárolni. A válaszoló könyvtárak közül a legtöbb /80 %/ magyar nyelvű kiadványokat vásárol, de elég sokan szerzeményeztek angol és német nyelvű szakkönyveket is. Az angol és német nyelvű könyvek beszerzési aránya egyforma: 76,7%-os. Orosz nyelvű szakkönyvet a válaszolók fele szerzett be, egyéb nyelvűt pedig 53,1 %.

A beszerzett szakkönyvek példányszámát illetően a válaszok azt mutatják, hogy a legtöbb könyvtár - a válaszolók 50 %-a, egy példányban szerzi be a szükséges szakkiadványokat. Két példányban eszközölt vásárlást a válaszoló könyvtárak 10 %-a, öt példányban 3,3 %, hat példányban és tíz példányban egyaránt 3,3 %.

Megkérdeztük azt is, hogy a szerzeményezési munka megkönnyítése érdekében igényelnek-e a szakkönyvtárak írásos tájékoztatókat a megjelent vagy a közeljövőben megjelenő szakkönyvekről. Az orvosi szakkönyvtárak egységesen a tájékoztató szükségessége mellett foglaltak állást. A tájékoztató megjelentetési időközét illetően legcélszerűbbnek a havi jegyzék kiadása látszik. Ezt kéri a válaszolók 36,2 %-a. Kéthetenként kér írásos tájékoztatást 13,3 %, negyedévenként 30%. A többi könyvtár erre a kérdésre nem adott választ. Gyorsítaná a szakkönyvek kiszállítását, ha a szakkönyvtárak által megjelölt legalább főgyűjtőkörű kiadványokat a megjelenéskor jegyzék nélkül, automatikusan ki lehetne szállítani a könyvtárak részére. Az ilyenféle ellátásra szavazott a könyvtárak 20 %-a.

Igen fontos és a szakkönyvtárosok feldolgozó munkáját nagyban elősegítené a könyvek központifeldolgozása, a könyvekhez leszállítandó katalóguscédula. Ezt egységesen mindegyik könyvtár igényli. Tudjuk, hogy a katalóguscédula szükségletet a szakkönyvtárakban használt katalógusok száma és a könyv szakjelzetei szabják meg, mégis hozzávetőleges tájékozódásképpen olyan kérdést is intézünk a szakkönyvtárosokhoz, hogy egy-egy könyvhöz általában hány katalóguscédulát kérnek. A könyvtárak 50 %-a két katalóguscédulát igényelne, hármat 6,7 %, négyet, 10 %, hatot 3,3 %; a többi könyvtár erre a kérdésre nem adott határozott választ.

A közvéleménykutatás során lehetőséget adtunk arra is, hogy a szakkönyvtárak illetékes szakemberei egyéb észrevételeiket, megjegyzéseiket is elmondhassák a tervezett központi ellátással kapcsolatban, és kifejthessék saját álláspontjukat a szerzeményezési munkáról. Többen hangsúlyozták e kérdésnél, hogy a kollektori rendszer bevezetése fontos és sürgős. Közös vélemény, hogy nagy segítséget jelentene ez a még elég sok nehézséggel küzdő szakkönyvtárosok számára. Megemlítették, hogy a külföldi szakirodalom, az ugynevezett devizás könyvek beszerzése is nagy gondot jelent számukra, bár - különösen a tudományos könyvtárak - nem nélkülözhetik a kapitalista országokban megjelenő könyveket. Kérték a könyvügynökök kiiktatását, /Debrecen/ és ehelyett a magyar, esetleg német és orosznyelvű könyvekről is megfelelő tájékoztató küldését. /Szeged, Városi Tanács Kórháza./

A szolnoki Megyei Tüdőbeteggondozó Intézet orvosi könyvtára a könyvanyag biztosítása mellett egyéb könyvtári segédanyagok beszerzési lehetőségét vetette fel.: "Igen jó lenne, ha tájékoztatást kaphatnánk a könyvtári munkában használatos segédanyagok beszerzéséről is. Például mikrofilm-olvasó berendezés, mikrofilmtartó tékák, katalóguskartonok, tartó-dobozok, stb." A szombathelyi Megyei Kórház orvosi könyvtára is tájékoztatót igényelne és a könyvek központi biztosítását kérte: "Nagyon jó szolgálatot tenne egy folytatólag, havonta egyszer megjelenő olyan összeállítás, mely az országban megjelenő összes orvostudományi anyagot felölelné, kiadóra való tekintet nélkül."

Összegezve elmondhatjuk, hogy az orvostudományi szakkönyvtáraknál végzett előzetes közvéleménykutatás hasznos volt, és a válaszok felhasználása nagy segítséget adhat az orvosi könyvtárak szervezett formában történő központi ellátásának elindításához, amellyel egyébként már az illetékesek behatóan foglalkoznak, és amely remélhetőleg a közeli jövőben megvalósulásra kerül.

Dr. Máté Géza

S Z E M L E

1964. február 11-14-ig Prágában könyvtárépítészeti és gépesítési kérdésekkel foglalkozó konferenciát tartottak az alábbi országok részvételével: Bulgária, Csehszlovákia, Jugoszlávia, Lengyelország, Magyarország, Német Demokratikus Köztársaság, Szovjetunió. A konferencia rendezője a csehszlovákiai nemzeti könyvtár volt.

A referátumok tulnyomó többségben a könyvtárépítés és berendezés kérdéseivel foglalkoztak. Különösen nagy érdeklődést keltett Drahoslaw Gavreczki (a prágai Módszertani Kabinet osztályvezetője), Wladyslaw P i a s e c k i (a lengyel Akadémia krakkói Bányászati és Kohászati Könyvtárának igazgatója), Fedor Mihajlovics P a s c s e n k o (a Moszkvai Lumumba Egyetem építészeti tanszékének vezetője) és Zdravko Dafinov (a szófiai Módszertani Központ vezetője) előadása.

A gépesítés problémáiról B a r a b á s i Rezső a könyvtártudományi és Módszertani Központ vezetője tartott referátumot és Werner D u x a drezdai Műszaki Egyetem Könyvtárának vezetője volt a kérdés korreferense.

A számos hozzászólást és Josef V i n á r e k n e k a Csehszlovák Nemzeti Könyvtár igazgatójának bevezető előadását és zárószavát is érdeklődéssel hallgatta a konferencia több mint negyven résztvevője.

Magyarországról a következők vettek részt a konferencián: Barabási Rezső a KMK vezetője, Bóday Pál a KMK osztályvezetője, Havassy Pál a Középület Tervező intézet munkatársa, Rózsa György a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának igazgatója, Szabados László a KMK munkatársa, Tombor Tibor az OSzK osztályvezetője, és Urbán László a KMK munkatársa.

Az előadások és hozzászólások teljes, eredeti szövege a Könyvtártudományi Szakkönyvtárban az érdeklődők rendelkezésére áll.

Az alábbiakban közöljük B a r a b á s i R e z s ő referátumát.

Barabási Rezső:

Törekvések a könyvtári és dokumentációs munka
technikájának továbbfejlesztésére

B e v e z e t ő

A tudomány egyre gyorsuló fejlődése, az a tény, hogy a tudósok száma és a kutatási eredmények 10 évenként /egyesek véleménye szerint 7 évenként/ megkétszereződnek napjainkban - világosan bizonyítja azt az Engels által megfogalmazott törvényt, hogy "a tudomány az előző nemzedéktől örökölt ismeretek mennyiségével arányosan halad előre".

Talán nem túlzás az a hasonlat, hogy amíg korunk tudománya, technikája a repülőgép sebességével száguld előre, ezt az iramot a könyvtári és dokumentációs munka legfeljebb a versenyautó sebességével követi /egyes helyeken csak az ökrösfogat "sebességével"/.

A könyvtári munka technikájának fejlesztése éppen ezért az egész világon napirenden van.

A szocialista országok könyvtári és dokumentációs munkájának a tökéletesítése többszörösen is figyelmet érdemel:

a/ mert fontos szerepe van abban a törekvésünkben, hogy utolérjük és tulszárnyaljuk a fejlettebb kapitalista országokat a termelésben és a tudományban;

b/ mert országainkban ezen a területen, de leginkább a könyvtári munkában elmaradott állapotok vannak;

c/ a tudomány aktív termelőerő jellege megnöveli a folyóiratok, könyvek s egyéb dokumentumok feltárásának jelentőségét.

Egyre feszítőbb az ellentmondás, amely egyrészt az új tudományos eredmények és tapasztalatok egyre növekvő száma, a dokumentumok száma, másrészt azok nyilvántartása, tárolása és visszakeresése között fennáll.

Mindezek az elvek és tények indokolják témánk fontosságát és időszerűségét.

A csehszlovák Állami Könyvtár Módszertani Kabinetje 1963-ban több átfogó javaslatot dolgozott ki a könyvtárak új berendezésekkel való ellátására és e téren a szocialista országok közötti munkamegosztásra. Ez a kezdeményezés már csak azért is kiemelkedő jelentőségű, mert egymás tapasztalatainak megismerése, a közös javaslatok, bizonyos célszerű munkamegosztás a kutatásban és a berendezések gyártásában nagy haszonnal jár; sok felesleges munkát takarít meg.

Sokkal összehasonlíthatóbb, s ennek következtében még gyorsabban fejleszthető lesz a könyvtári és a dokumentációs munka. Végleges javaslatok azonban csak az érdekeltek közös részvételével alakíthatók ki. A prágai tanácskozás lépéseket tehet ennek megvalósítására.

Az előadás természetesen nem meritheti ki a témát és ezért elsősorban azokra a törekvésekre korlátozódik, amelyeket a gyakorlat vagy a kísérletek már igazoltak.

Eltér az előadás az eddigi csoportosításoktól abban, hogy a könyvtári és dokumentációs munka technikai fejlesztését együtt tárgyalja azért, hogy a közösen megoldható és kölcsönösen felhasználható módszerek és berendezések kísérleteinek tapasztalatai ne forgácsolódjanak szét, ellenkezőleg, mindkét szakterület sajátjává váljanak.

Nem célja az előadásnak, hogy a távlati teendőket felvázolja, annál inkább célja viszont, hogy a gyorsan, kis költséggel, keverés tapasztalattal is megvalósítható módszerekre és berendezésekre ráirányítsa a figyelmet, mert ezek

egyrészt nagy idő- és pénzmegtakarítással járhatnak, vagy lényegesen javítják a munka színvonalát;

másrészt ezek átmenetet képezhetnek a gépesítés magasabb fokaihoz.

A kis és nagy gépesítés viszonya- különös figyelmet érdemel. Élesen és konkrétan megvilágítja ezt néhány idézet a VINITI kiadásában megjelenő Naucsno-Tehnicoszskaja Informacija /Tudományos Műszaki Tájékoztató/ c. folyóirat 1963-ban megjelent egyik cikke:

"a tájékoztatási dolgozók jelentős csoportjában terjedt el az a nézet, hogy e tájékoztatás előkészíté-

sérőli és visszakeresésének megvalósításáról komoly formában csak a nagy kapacitású ... logikai gépek szerkesztésével kapcsolatos tudományos kutatások befejezése után lehet beszélni..."

"... A tájékoztatási folyamat egyes láncszemeinek gépesítésére iparunk által létrehozott szerkezetek és készülékek széleskörű felhasználásának lehetőségét tagadták. Mindez komoly kárt okozott és a többi között oda vezetett, hogy a tájékoztatás előkészítése és visszakeresési problémájának megoldását legalább 10 évre visszavetették. És még ma sem érti meg mindenki teljesen az ilyen nézetek hibás voltát.

A nagy és fontos állami probléma megoldásához való elvileg helytelen hozzáállásnak az lett a következménye, hogy e tájékoztatási szervezetekben mindeddig megengedhetetlenül kevés a gépesítési eszköz."

A cikk a továbbiakban pozitív programot is ad, sőt táblázatosan közli, hogy a különböző tájékoztatási szervezet mikorra, milyen gépekkel kell felszerelni.

A technikai fejlődés szükségessége

Vita van arról, hogy mi okozza a tájékoztatási munka nehézségeit. BARHILLEL professzor azt állítja, hogy nem a szakirodalom áradata, hanem "főként a tudósoknak és a szakembereknek a specializálódással szembeni - jórészt ösztönös, vagy a humán érdeklődésük által sugallt - ellenállása".

Elfogadjuk, a tudósokra, szakemberekre vonatkozó megjegyzést, sőt példákat tudnánk sorolni a saját munkaterületünkről is. Ez a dolog szubjektív oldala.

Viszont a szakirodalom áradata jelenleg objektív adottság és ez a legnagyobb figyelmet érdemli.

Azt is állítják, hogy a kapitalista cégek a gépesítés jelentőségét eltulozzák. Ez lehetséges. A gépesítés és a racionalizálás ügyét azonban a mi körülményeinket ismerve, nem lehet eléggé eltulozni.

1. Az ENSz- UNESCO által közreadott Auger jelentés^{*}adatai alapján, az időszaki kiadványok számszerű növekedése az alábbi nagyságrenddel érzékelhető:

	19.sz. eleje	100
	1850-ben	1 000
	1900-ban	10 000
	1960-ban	100 000
várhatóan	2000-ben	1 000 000

2. Ha most a viszonyszámok után áttérünk egy részterület konkrét számaira, akkor a következő képet kapjuk. A természet- és műszaki tudományok területén kb. 45 000 folyóiratot adnak ki az egész világon. Ezekben kb. évi 4 millió cikket közölnek.

A növekedés évi üteme korábban 8-9% volt, ma már évi 12-15%.

^{*} Megjelent Az Orvosi Könyvtáros 1962, 2, 3. szám 57-59. oldalán.

/Azért hoztunk számokat elsősorban a folyóiratokról, mert ezek átlag 4 évvel előzik meg a könyvben való közlést. Érdekes példa erre az, hogy a penicillin mérgező voltáról 1947-ig már 108 folyóiratcikk irt, viszont könyvben ezt a kérdést először 1948-ban említik./

Ugyanakkor azt is meg kell itt jegyezni, hogy ezek a számok nem tartalmazzák a nem-publikált dokumentumokat, amelyeknek száma hozzávetőlegesen számítva is többszöröse a publikált dokumentumok számának /kb. ötszöröse/.

Mind a fejlődés viszonyszámai, mind a műszaki és természettudományos irodalom területéről vett számok azt bizonyítják, hogy a könyvtári és dokumentációs munka régi módszerei teljesen elégtelenek és hogy alapvetően új technikára van szükség.

3. Csak megemlítjük azt a tényt, hogy a könyvtárak - még a legnagyobbak is - 10-15 évenként megkettőzik állományukat.

4. Csak utalunk arra, hogy a könyvtárak olvasóinak száma és igénye egyre nő.

5. A szocialista országokban a munkaidő megrövidítése két irányban is hat:

egyrészt tovább növeli az olvasók számát és igényét, másrészt rövidebb lesz a könyvtáros munkaideje is és kevesebb idő alatt kell a lényegesen nagyobb feladatot elvégezni. Megoldhatatlannak látszik az, hogy a dokumentumok számának emelkedésével vagy az olvasók igényeinek növekedésével arányosan emeljük a létszámot.

Ezek a meggondolások mind a könyvtárosi munka gyökeres átalakítását sürgetik.

A későbbiekben kicsit részletesebben kitérünk a racionalizálás egyes konkrét kérdéseire. Előbb azonban néhány általános problémát emlitenénk.

A racionalizálás nem csupán gépesítés, hanem szélesebb értelmű annál. Magában foglalhat olyan egyszerűbb technikai módszerbeli módosítást, amely nincsen gépekkel közvetlen kapcsolatban. Ilyenek pl. a kézi lyukkártyák, amelyek a dokumentációs munkát jelentősen megkönnyítik, de ugyanakkor semmilyen gépet sem igényelnek, vagy csak egyszerű válogató készülékeket.

Nem minden gépesítés racionalizálás, helyesebben a gépesítés fogalma nem mindig egyértelmű a termelékenyebb munkával. Egy többször idézett példával szeretném ezt érzékeltetni. Ha van 10 000 címünk Hollerith kártyán és ezeket ABC-sorrendbe akarjuk rendezni, akkor csupán géppel ez a munka túl lassu - 106 óráig tart. Ha csak kézzel rendezzük sorba a tizezer kártyát, az kb. a fele idő alatt - 56 óra alatt elkészül. Viszont az optimális az olyan rendezés, amely a durva előrendezést - kb. 8 óra alatt - géppel végzi és még 15 óra kézi rendezéssel, azaz összesen 23 óra alatt betürendbe állítja a 10 000 címet.

Néha egészen egyszerű fogások, különösebb gépek nélkül is igen nagy jelentőségűek. Ilyen pl. a katalóguscédulák zsindelyes kezelése a Nemzeti Bibliográfiák és más jegyzékek előállításánál.

Előfordul nálunk olyan is, hogy ha valamit racionalizálnak, az utána bonyolultabb és nehezkesebb lesz, mint előzőleg volt. A régi és az új közötti kompromisszum gyakran nem jelent előrelépést. Láttam olyan könyvtárat, ahol kézzel írják a leltárkönyvet, kézzel írják a katalóguscédula első példányát. Ezt egyszer lefényképezik és erről nagyítással készítik a szükséges számú cédulát.

A könyvtári munka racionalizálásának egyik nehézsége s egyuttal sajátossága, hogy gyakran nagy állományok nyilvántartásainak megváltoztatása esetleg több évi munkát jelentene. Ezért a racionalizálás csak az egész folyamat alapos átgondolása és a módosítás kikísérletezése után lehet eredményes.

Az előadás mondanivalójának zöme a magyar könyvtárakban bevezetett vagy kipróbált, esetleg csak éppen kikísérletezett megoldásokat szedte csokorba.

Nem léphet fel azzal az igénnyel, hogy áttekintést adjon a szocialista országok könyvtáraiban folyó racionalizálás főbb eredményeiről. Egy ilyen beszámolót csak közös munka hozhat létre.

Nem adhat a beszámoló áttekintést a kapitalista országok könyvtáraiban megvalósított új módszerekről sem. Ahol szükségesnek látszott, ott egyes példákat idézünk.

Végül még említést kell tenni a könyvtárak megelégedettségéről. A könyvtárak nagy része meg van elégedve a bevált régi módszerekkel. Ugy gondolják, hogy a meglévő

katalógusok és nyilvántartások megfelelnek a célnak. Hasonló a helyzet, ahogy annakidején Angliában volt a villanyvilágítással. Megvolt a gázvilágítás, tehát idegenkedtek a beruházással járó villanyvilágítástól. Amerikában hiányoztak a gázvezetékek, tehát azonnal bevezették a villanyt.

Mindezekből világos az, hogy a könyvtári és dokumentációs munka gyökeres átalakítása, egyrészt a nagyfoku elmaradás miatt, másrészt és alapvetően a fejlődés nagy és várható még nagyobb üteme miatt életszükséglet; a kor objektív követelménye.

Ne hallgassunk arról sem, hogy a könyvtári munka fejlődési ütemében elmarad a dokumentációs munka fejlődésétől. Ezt az elmaradást a könyvtári munka egészének alapos felülvizsgálata, a funkcióknak a kor követelményeihez igazódó megfogalmazása, a felesleges koloncok elvetése, a munkának az adott technikára való építése, a könyvtárosok ennek megfelelő képzése számolhatja csak fel. Röviden, szükség van a könyvtári munka megújulására.

A következő fejezetekben a racionalizálás néhány konkrét területére térünk át. Elsőnek vesszük az egyik legmunkaigényesebb feladatot: a könyvtári feldolgozó munkát és a bibliográfiai munkát. Természetesen csak a munka technikai oldalát vizsgáljuk.

A feldolgozó- és a bibliográfiai munkáról

Ez a munkaterület érzi legjobban a kiadványáradat növekedését, mert hiszen itt kezdődik az egyes dokumentumok feltárása. Ugyanakkor talán itt található a legnagyobb maradiság is. Szembetűnő jele ennek az is, hogy sok könyvtárban igen sok könyv vár feldolgozásra vagy ujrafeldolgozásra.

Szabadjon itt az átfutási idő kapcsán egy kis kitérőt tenni:

Egyre rövidül az az idő, amely az elméleti felfedezés és a gyakorlati megvalósítás között eltelik. Néhány példát erre:

50 év telt el, amíg az elektro-motorikus elv Faraday által való felfedezése után, elkészült az első elektromotor,

kevesebb mint 10 év telt el az ultrarövidhullámok felfedezésétől a radarkészülék előállításáig,

és már csak 3 év telt el a félvezetők előállításától a germánium tranzisztor széleskörű alkalmazásáig.

Megfigyelhető az időpontok rövidülése, amely a mi szakmákra átfordítva teljesen korszerűtlenné teszi a többhetes vagy még hosszabb feldolgozási- átfutási időket.

Az irodalom, különösen a folyóiratokban megjelenő irodalom mennyisége nemcsak szaporodik, hanem egyuttal avul is.

Itt az un. "felezési idő"-re utalnék. /A "felezési idő" a rádióaktív bomlás egyik paramétere; a mi esetünkben azt az időtartamot jelenti, amelyen belül a hivatkozott irodalmi művek 50%-a megjelent./

Egyes vizsgálatok szerint pl. a matematikai folyóiratcikkek felezési ideje 10,5 év; a kémiaié 8,1 év; a vegyiparé 4,8 év; a kohászaté 3,9 év.

Valószínűnek látszik, hogy az avulási idő - nem egyformán a különböző tudományágakban - gyorsul, azaz a felezési idő rövidül.

A feldolgozási- átfutási időre vonatkozó következtetéseinket abban lehetne összefoglalni, hogy egy modern könyvtárban az átfutási időt nem hetekben, de nem is napokban, hanem órákban mérik. Ahol erre a vezetők figyelmet fordítanak, ott lényeges változás érhető el.

A rövidebb átfutási időhöz különösebb drága technika nem kell, ez főleg a munkafolyamatok racionális megszervezésétől függ.

Ne hallgassuk el, hogy a feldolgozási munka területén nagyon sok a felesleges munkafolyamat is. S a baj az, hogy minden felesleges munkát meg is indokolnak, s ezt az indokolást el is fogadják. Vannak, akik állásukat, megszokott munkakörüket féltik a racionalizálástól. Mondanunk sem kell, hogy az állásféltés milyen alaptalan.

Nem akarunk kitérni rá, csak megemlítjük a központi katalógizálást. A fogalom közismert, számos ország hétköznapi gyakorlata ez. Terméke a központilag készített nyomtatott vagy sokszorosított katalóguscédula, amit rendelésre minden könyvtár kellő számban megkaphat.

A központi katalógizálás azonban nem terjed ki minden könyvre. Magyarországon például csak a kereskedelmi forgalomba kerülő magyar könyvekre terjed ki. A külföldről vásárolt könyvekre nem. A hivatali kiadványokra - amelyek nem kerülnek könyvkereskedelembé - szintén nem.

Ezért dolgozta ki a tanácskozáson is résztvevő Bóday Pál elvtárs, a Magyar Nemzeti Bibliográfia címfelvételeire épülő alumíniumlemez- matricás módszert, amely teljes megvalósulása esetén a legkomplexebb módszer volna.

Jelenleg ezt még csak egy intézményben - a KMK-ban hasznosítják.

I.

A feldolgozási és bibliográfiai munka racionális megoldását abban látjuk, ha az egyes munkafolyamatokat szerves egységbe vonjuk. Nevezzük ezt az egyszerűség kedvéért komplex módszernek.

Az ismertetendő módszerek lényege, hogy az egyszer már elvégzett munkát ne kelljen újra megismételni. A módszer a fototechnika ismeretét és alkalmazását feltételezi.

Öt magyar tapasztalatot említenék:

1. A cimlapfényképezés módszere 1957-ben a Gorkij Könyvtárban került megvalósításra. Az eljárás komplex jellegét azáltal valósítja meg, hogy a cimlapokról készült filmfelvétel maga a cimleltár s az erről készített fotonagyítások pedig a katalóguscédulák. Ujabb katalóguscédulák később is könnyűszerrel készíthetők.

2. A Hollerith-foto kombinációs módszer kísérletei 1958-ban kezdődtek, ugyancsak a Gorkij Könyvtárban s végső eredményei - a kötetkatalógusok - a múlt évben valósultak meg teljes mértékben. Tapasztalatunk szerint ez a magyar könyvtárakban alkalmazott legracionálisabb módszer, annak ellenére, hogy a kártyák gépi válogatása az adatfeldolgozó vállalat hibájából nem sikerült.

Az eljárás lényege:

- a/ a cimleírás igen gondosan egy Hollerith-lapra készült, ezt figyelmes ellenőrzés követi;
- b/ a Hollerith-lap lefényképezése útján készülnek a katalóguscédulák;
- c/ ugyancsak a Hollerith-lapok havonkénti zsindelyes egybefényképezésével készül a propagatív jellegű havi gyarapodási jegyzék;
- d/ ugyancsak a számrendbe rakott Hollerith-lapok zsindelyes egybefényképezésével készül a kötetleltár;

e/ a betürendbe rendezett Hollerith-lapok egybefényképezésével készül a sokszorosított kötetkatalógus, amelyet vidéki könyvtárak is megkapnak;

f/ a meglévő Hollerith-lapok újabb kötetkatalógusok vagy bibliográfiák összeállítására még számtalanszor felhasználhatók.

3. A Magyar Nemzeti Bibliográfia 1961 előtt nyomdában készült állandóan több hónapos késéssel. Rendszeres kumulációkat nem adott ki.

1961. január 1-től kéthetenként sokszorosításban jelenik meg, késés nélkül. 1963-ban megjelent az 1961-1962 év kumulációja egy vaskos kötetben. A kísérlet ezzel sikerrel befejeződött. A jövőben évente /esetleg 5 vagy 10 évente is/ adnak ki kumulációt.

A munka komplex jellege itt is abban van, hogy egyetlen egy gépeléssel, egyetlen korrekcióval készül a kiadvány minden származéka, zsindelyes módszerrel - nevezetesen a kétheti, az éves és a többéves kiadvány.

A másik igen nagy előnye ennek a módszernek, hogy a cédulák folyamatosan, naponta készülnek, s hogy a kiadvány szerkesztése viszonylag egyszerű, csak a cédulák összerendezéséből áll.

4. Szintén zsindelyes módszerrel készül a Külföldi Könyvek Országos Gyarapodási Jegyzéke. Ez a havonként kiadott vaskos jegyzék évente kb. 90 000 címet publikál. Itt a

cédulák csak egyszer kerülnek felhasználásra, de a módszer így is rendkívül gazdaságos és gyors, mert a szerkesztés lényegileg folyamatosan történik.

5. A Könyvtártudományi és Módszertani Központ teljes dokumentációs anyaga tulajdonképpen matricagyűjtemény. Ebben megvan a könyvtártudományi szakkönyvtár könyveinek, folyóiratainak, folyóiratcikkeinek, fordításoknak, a külföldi lapokban közölt könyvtári abstractoknak teljes gyűjteménye.

A havonta megjelenő szakbibliográfiában, a Könyvtári Figyelőben publikált tematikus bibliográfiákban és jegyzékekben szereplő cimleírások, a felsőbb szervek, könyvtárak, kutatók részére készített bibliográfiák, a saját házi nyilvántartásaink, katalóguscéduláink mind-mind foto uton, a cédulák zsindelyes összefényképezésével készülnek.

Itt is szeretnénk megállapítani, hogy ezt a zsindelyes összefényképezési módszert nem Magyarországon találtuk fel először, amerikai könyvtárak ezt már több, mint 20 éve használják.

Nálunk már elég sok tapasztalat gyűlt össze erről ahhoz, hogy bátran ajánljuk minden szocialista ország minden könyvtára számára, ahol a szükséges feltételek biztosíthatók, mert a módszer lényeges munkamegtakarítással, minőségjavulással és időcsökkentéssel jár.

II.

A feldolgozó és bibliográfiai munka nagyobbfoku gépesítetttsége jellemzi az alábbi kísérleteket.

Nevezzük ezeket megkülönböztetésül- gépi feldolgozó módszernek. /Itt a Hollerith, Aritma rendszerekről van szó./

Mielőtt itt a magyar tapasztalatokat részletezném, szeretnék utalni arra, hogy ez a módszer világszerte erősen terjed s egyre több cikk számol be róla.

Mindenekelőtt örömmel nyugtázom, hogy a prágai Állami Technikai Könyvtár gépesítéséről szóló 2.sz. igen érdekes cikkgyűjteményében több cikk is foglalkozik a gépi feldolgozással.

S ha már a könyvtár és dokumentációs ügy néhány évtizedes késéssel felfedezte, hogy ez a technika a saját részére is milyen hasznos, akkor érdemes kettőzött erőmegfeszítéssel dolgozni annak alkalmazásán, különösen Csehszlovákiában, a Szovjetunióban és az NDK-ban, ahol saját Aritma, illetve Hollerith-gépgyártás folyik.

Szeretnék egy forrás-példát említeni.

A Washingtoni Orvosi Egyetem Könyvtára /amely múlt év szeptemberében a gépesítési szimpoziumot megszervezte/ tanulmányozva a gépesítés lehetőségeit, több fázisból álló kísérletet határozott el.

Ennek célja az adminisztratív munka megkönnyítése, a periodikumok nyilvántartása, kötés nyilvántartása, kötetkatalógusok publikálása, az irodalmi jegyzékek és a könyvtár állományának összehasonlítása és a különböző intézmények ellátása igényeiknek megfelelő szakkibliográfiákkal.

Következő célkitűzésük valószínűleg egy kumulatív kötetkatalógus kiadása lesz, a könyvtár könyvállományáról.

A másik külföldi példa is amerikai. A Los Angeles-i Public Library. Hollerith lyukkártyára vitte teljes központi cimanyagát és ebből tetszés szerinti kombinációkkal kötetkatalógusokat készít. A város minden fiókkönyvtára hét kötetkatalógust kap. Hármat a gyermekek részére /szerzői-, cim- és tárgyi/ és hasonlóan hármat a felnőttek részére. A hetedik az egész város központi katalógusa kötetalakban.

Ezután engedjék meg, hogy igen szerény hazai kísérleteinket említsem. Magyarország itt objektív hátrányban van, mert kevés a lyukkártyagépe s ilyet nem is gyárt.

Három magyar példa érdemel említést.

1. A budapesti Műszaki Egyetem Könyvtárának jegyzetkatalógusa, melyet Dezső László mérnök-könyvtáros valósított meg.

2. A Nehézipari Minisztérium könyvtári hálózatába járó külföldi folyóiratok jegyzéke, Dezső László és Dobai A.

közös munkája volt. /Ezekről Prágában részletes ismer-
tetés jelent meg s ezért nem is térek ki a részletekre./

3. Az Országos Műszaki Könyvtár és Dokumentációs Központ
új kísérlete is komoly változások kezdetét jelzi. Itt
1963 végén Hollerith-lyukkártyák alapján készült betü-
rendes és szakkatalógusban tárják fel az un. oktatási
anyagot, amely a különböző műszaki iskolai, főiskolai,
egyetemi tankönyveket és jegyzeteket tartalmazza. Erről
az anyagról szokásos katalóguscédulák nem készülnek,
csak kötetkatalógusok, amelyeket időnként az új gyara-
podással bővitve adnak ki. A kísérletet Benedek Jenő és
Orosz Gábor dolgozta ki.

Ennek a könyvtárnak további tervei vannak, a könyvtári-
lag nehezen megközelíthető, un. "vegyes anyag" /árjegy-
zékek, prospektusok stb./ gépi feldolgozására, valamint
az igen nagyértékű és nagyvolumenű fordításanyag hasonló
feldolgozására.

A lyukkártyagépek könyvtári és dokumentációs alkalmazá-
sának kezdetén vagyunk csak. Az eredményesebb és széle-
sebbkörű alkalmazás előfeltétele, hogy a könyvtári szak-
emberek megismerjék a gépi lyukkártya-technikát, ugyan-
gy, ahogy megismerték a mikrofilm-technikát.

III.

E témához kiegészítésül még meg kell említeni a múlt év
végén Drezdában megismert, NDK-ban gyártott lyukszalagos
írógépet, amely a lyukasztott szalag alapján újabb és

ujabb katalóguscédulákat gépel. Werner Dux elvtárs, A Műszaki Egyetemi Könyvtár igazgatója szerezte be és kísérletezi ki ezt a prototípust.

Talán itt érdemes megemlíteni, hogy az Osztrák Nemzeti Könyvtárban működő egymással sorbakapcsolt több villamos-írógép módszerét állítólag abbahagyták, mert nem gazdaságos és a hibák javítása időtrabló.

IV.

Szeretném még megemlíteni a katalóguscédula sokszorosítás két módját:

az egyik: Budapesten a KMK-ban már kb. 1/2 éve rendszeresen folyik a katalóguscédulák sokszorosítása kis alumíniumlemezekről, rendes Rotaprint kis-offset géppel. A munka szép, gyors és biztató.

a másik: az NDK-ban forgalomba hoznak egy egészen egyszerű stencil /viaszpapír/ készüléket, melyet többek között a Drezdai Közlekedési Főiskola mintaszerű könyvtárában, de a Drezdai Megyei Könyvtárban is ügyes kézi állványra szerelve alkalmaznak. Egyszerű és kitűnő, úgy működik, mint egy bélyegzőpárna.

Említést érdemelnek még a peremlyukasztásos leltári lapok is. Ilyet alkalmaznak Budapesten az Országgyűlési Könyvtárban, a KMK Szakkönyvtárában és tervezik a Gorkij Könyvtárban is.

A peremlyukasztás célja és nagy eredménye az, hogy az állomány szakszerinti és nyelvek szerinti összetételét, a szerzeményezés idejét és módját könnyűszerrel áttekinthetővé teszi. Ez a módszer az állománystatisztika egyszerű, de kiváló segédeszköze.

V.

Végül szeretném még megemlíteni az A.Alekszejev harkovi könyvtárigazgató által ismertetett elektromágneses bélyegzőt. Ez egy számbélyegző, amely a könyvek leltári vagy raktári számát üti a könyvre. A könyvtáros a könyvet a bélyegző alá teszi és egy elektromágnes mozgatja a bélyegzőt. Időt takarít meg.

Összefoglalva ezt a fejezetet, szeretnénk ismételten hangsúlyozni az átfutási idő meggyorsításának fontosságát. Az említett példák a megoldások sokoldalu lehetőségeire mutatnak. Sablont természetesen nem ajánlunk. Viszont javasoljuk az egyes módszerek konkrét és elmélyült tanulmányozását, a helyi viszonyokhoz való alkalmazás kikísérletezését.

Ezzel át is térnénk a következő témára: a kölcsönzési munka gépesítésére.

A kölcsönzési munka és a raktári munka
racionalizálásának néhány kérdése

A kölcsönzési munkát ezen a helyen nem szűkitjük le az otthonra való kölcsönzés adminisztrációjára, hanem kiterjesztjük a helybenolvasás és a raktári munka néhány megoldott, vagy megoldható módszerére is.

Tranzisztoros telefon

Szabadjon egy élménnyel kezdeni ezt a témát. A drezdai Műszaki Egyetem könyvtárának egyik olvasótermében vagyunk. Sok a hallgató a szűkös teremben, a könyvtáros éppen telefonál. Igen ám, de olyan csendesen beszél, hogy a mellette álló sem hallja, mint mond a könyvtáros. A dolog lényege egy kis tranzisztoros erősítő, beszerelve a készülékbe. A posta még vitatkozik a módszeren, de a lényeg, hogy a könyvtáros munkáját megkönnyítették.

Csőposta vagy URH hívórádió

Azonnal itt kapcsolódnék egy másik tapasztalatomhoz. Nagy raktári átépítést láttam egy másik könyvtárban, ahol a tervek szerint csőpostával fognak összekötni minden raktári szintet. Ugyanakkor a budapesti Gellért Szállóban, ha a vendég hívja a londonert, annak a zsebében megszólal egy kis tranzisztoros hívórádió, amelyen közlik vele, hogy melyik szobába vigyen vacsorát.

Elgondolkoztam. 1964-ben építünk drága pénzen, falbon-tások árán csőpostát. Vajon a raktárral való kapcsolat-nak nincs-e modernebb, racionálisabb módszere. Én a tran-zisztoros hívórádiót minden esetre kikísérletezném.

Tömör raktár

A kiadványáradat egyik kikerülhetetlen konzekvenciája többek között a raktári férőhely biztosítása. Ez sok könyvtárban okoz komoly gondot.

Magyarországon 4 évvel ezelőtt készült el az első tömör-raktári szekrények terve és prototípusa a Gorkij Könyv-tárban. Érdekes az ujitás története. A svájci Compactus raktárra vonatkozó irodalmát, ábráit, szabadalmait már ismertük, de ezek a gépi mozgatású tömör szekrények bo-nyolultnak és drágának látszottak. A Bibliotekar' c. szovjet folyóiratból ismerkedtünk meg a Moszkvai Törté-nelmi Könyvtárban létrehozott kézi mozgatású tömör szek-rényekkel. A könyvtár rendelkezésünkre bocsátotta terve-it, amit a magyar tervezésnél figyelembe vettünk.

Azóta a Gorkij Könyvtárban már 19 szekrényből álló tömör raktár van. Három kisebb könyvtár /egy járási, egy szak-szervezeti és egy szakkönyvtár/ létesített 8-10 szekrény-ből állókat. S mult év végén szerelték fel egy tervező iroda 36 szekrényből álló tömör raktárát.

Magyarországon ezeket a szekrényeket egy lakatos szövet-kezet készíti Békéscsabán. Nyilván külföldi megrendelés-re is szívesen készítene szekrényeket. Ujabban néhány he-

lyen már csak gördülő alvázakat készítettek, amelyre a régi polcokat csak egyszerűen ráültetik. Ez ugyanis olcsóbb megoldás.

Saját tapasztalataink alapján ezeket a legjobb lelkiismerettel ajánlhatjuk külföldi kollegáinknak.

A kölcsönzés rendszere és technikája

A kölcsönzés rendszere és technikája egymással szoros kapcsolatban van. Az olvasók növekvő száma és fokozódó igényei arra szorítják a könyvtárost, hogy minél kevesebb időt töltsön adminisztrációval és minél több ideje maradjon az olvasókkal való foglalkozásra, az új könyvekkel való megismerkedésre. De az olvasók iránti figyelmesség is arra kötelez minket, hogy ha a könyv kiadását vagy visszavételét másodpercek alatt el tudjuk intézni, ne kelljen perceket vagy esetleg negyedórákat váratni az olvasót.

Ugyanakkor a könyvtáros szeretné, ha olyan kölcsönzési rendszere volna, amely a gyorsaság mellett teljesen megbízható és hitelesen rögzíti a kölcsönzés adatait.

A fotokölcsönzés

Ez az oka, hogy a könyvtárosok, különösen Észak- és Nyugat-Európában, de az USA-ban is, egyre több helyen térnek át a fotokölcsönzésre. Lehet, hogy ebben a kereskedelmi propagandának is szerepe van, de a célt tekintve ez hasznos funkció.

A fotokölcsönzés tapasztalatai Magyarországon még egészen kezdetlegesek. A KMK laboratóriumában most készül két 16 mm-es kézi fényképezőgép, a csehszlovák MIKROMA felhasználásával, amelyek esetleg mint fotós-kölcsönzőgépek is kipróbálhatók.

Kölcsönzőgépek

Viszont két másik kölcsönzőberendezés részletesebb ismertetést érdemel.

Dr. Podonyi András első, egyszerűbb kölcsönzőgépét tökéletesítette úgy, hogy ez a statisztikai adatgyűjtést is egyidejűleg elvégzi. A berendezés teljesen pontossá teszi a kölcsönzés adminisztrációját és néhány másodpercre rövidíti a kölcsönzési időt.

Az olvasó kölcsönzési jegyén lévő kidomborodó szám átbélyegzésével feleslegessé teszi a könyv átvételének aláírással való igazolását. Ugyanakkor a kölcsönzőjegyen és a könyvkártyán lévő lyukak segítségével letapintja az olvasó korát, foglalkozását, a könyv nyelvét és műfaját s azokat egyidejűleg statisztikailag rögzíti.

Kísérleti kipróbálás alatt van a budapesti Szabó Ervin Könyvtár munkatársának, Rozsnyai Károlynak konstrukciója, amely a kölcsönzési statisztika megkönnyítését szolgálja.

A gép a kölcsönzőkartonokra előzetesen lyukasztással felvitt statisztikai kódot elektromos érintkezőkkel leolvas-

sa; az érintkezők számláló szerkezetet vezérelnek. A statisztikai kód leolvasásával egyidejűleg a kölcsönző kárton hálózatosan beosztott hátoldalára dátum kódot bélyegez, ezzel alkalmat nyújt az adott könyv forgási sebességének elemzésére.

Itt kell megemlíteni M. A. Alekszejev egy másik javaslatát, nevezetesen az orvosi gyakorlatból átvett kis statisztikai gépet.

A kölcsönzési nyomtatványok

A kölcsönzés nyomtatványainak igen nagy jelentősége van, hiszen ezekben kristályosodik ki a kölcsönzés módszere.

Szeretném megemlíteni az Országgyűlési Könyvtár peremlyukasztásos könyvkérőlapját, mely nemcsak pontos statisztikára, hanem a teljesített és nem teljesített kérések elemzésére is alkalmas.

A Gorkij Könyvtár olvasói törzslapja nemcsak a regisztrálást és a statisztikát szolgálja, hanem az olvasó érdeklődési körét, nyelvismeretét minden kölcsönzéskor a könyvtáros elé idézi.

Sajnos országainkban a könyvtári munka, s ezen belül a kölcsönzési munka gazdaságosságának vizsgálatával, időelemzésével alig foglalkoztak, vagy legalábbis alig tudunk erről.

Ugyancsak keveset foglalkoztunk eddig intézményesen a kölcsönzési munka kísérleteivel.

A kísérletek még nem alakították ki a legjobbat. Valószínű, itt is az egyszerű megoldások lesznek a legcélszerűbbek, amelyek mint bizonylatok is helytállóak, s amelyek az elemző statisztika számára is megbízható alapul szolgálnak.

A kölcsönzési technika terén már vannak egészen fejlett és jól használható gépi megoldások, de ezek sem közhírműek, viszont nincsenek elemzések és összehasonlítások. Nem ismerjük eléggé egymás tapasztalatait sem.

Hasznosnak látszana 1965 évre kis könyvben kiadni a kölcsönzés eddigi tapasztalatait. Ha az egyes tagországok elvállalják a saját országuk tapasztalatainak összefoglalását, akkor a magyar Könyvtártudományi és Módszertani Központ elvállalja a kötet megszerkesztését és kiadását egy nyelven.

A visszakeresés néhány eszköze

Elsősorban kézi lyukkártyára gondolok. Olyan lyukkártyára, mely a dokumentum feltárását, az állományban való alapos tájékozódást tesz lehetővé. Tapasztalataim szerint ilyenek országainkban, a könyvtárakban igen ritkák, egyes helyeken teljesen ismeretlenek. Viszont a dokumentációs intézményekben öröndetesen szaporodnak.

Elsősorban a tárgyi kártyák /átnézeti kártyák/ csoportjáról szeretnék szólni. Azért erről először, mert egy meglévő anyag feltárása szempontjából ez minden más kézi lyukkártyánál előnyösebbnek tűnik.

Két csehszlovákiai élményem volt ezzel kapcsolatban. 1963 tavaszán a bratislavai Onkológiai Intézetben Palatova elvtársnő könyvtárát és dokumentációs kartotékjait láttam.

1963 decemberében Prágában jártam, a Munkaegészségügy és Foglalkozási Betegségek Intézete mellett működő Sugárvédelmi Tájékoztató Intézetben /vezetője: Dr. J. Helbich/. Az itt folyó munka és dr. J. Helbich tervei lenyűgözőek voltak. Talán felesleges részletesen beszámolni a látottakról, hiszen ez nyomtatásban a prágai Állami Műszaki Könyvtár idézett kiadványában már megjelent. Viszont miután a konferencia külföldi résztvevői talán nem mindnyájan ismerik ezt a tanulmányt, röviden vázolnám a módszert.

A világirodalom sugáregészségügyi munkáiról cimleírások készülnek, amelyeket azután a világ legjelentősebb referáló lapjaiból átvett referátumokkal egészítenek ki és a szokásos cédulaformában, számsorban rendeznek. A sorszámkokat azután a csehszlovák gyártmányu, 1000-es kapacitású tárgyi lyukkártyára lyukasztják. A dokumentumok visszakeresése úgy történik, hogy az idevágó lyukkártyákat egymásra fektetik és a valamennyi kártyán közös lyukak átnézésekor a keresett dokumentumok sorszámaint leolvassák. Néha negatív szelekciót is alkalmaznak. Ez úgy történik, hogy a tárgyi lyukkártyák közé átlátszó színes műanyag fóliát helyeznek.

Ugyanebben a tájékoztatási intézetben egy másik kísérletet is végeznek. Ennél ARITMA standard lyukkártyákat használnak tárgyi lyukkártyaként. A lyukasztott kártyákat azután reprodukálják és megküldik Csehszlovákia valamennyi egészségügyi állomásának. A reprodukált tárgyi lyukkártyákkal egyidejűleg a referátumot tartalmazó cédu-lákról készült kicsinyített fényképmásolatokat is szétküldik /25-öt egy-egy A/5-ös lapon./

Ami a tárgyi kártyák magyarországi alkalmazását illeti, itt az OMK filmnyilvántartását kivéve csak kísérletek voltak, illetve rövidesen kezdődnek a KMK-ban és a Magyar Távirati Iroda külpolitikai dokumentációjában. Többen gondolkoznak már ilyenek bevezetésén.

1962-ben itt Prágában még csak sikertelen kísérletről szólhattam, most elmondanám néhány talán kissé merész tervünket.

Az említett három helyen 7 000 kapacitású EKAHA kártyákkal kezdődtek a kísérletek. Az Európában kapható és általunk ismert kártyák közül ezek a legjobbak. Nemrégiben kaptunk állandó kiállításunk részére egy sorozat amerikai Termatrex kártyát. Ezek műanyagból vannak és 10 000-es kapacitással bírnak. Van a Termatrexnek 40 000 kapacitású kártyája is, amely 40 x 40 cm nagyságu.

Bennünket az foglalkoztat, hogy konstruáljunk 20 - 30 000 kapacitású kártyát, a megfelelő lyukasztó és kiíró, visszakereső berendezéssel együtt.

Egy apróságot is megemlítenék; bár a szakirodalomban még nem olvastunk róla, megpróbálkoztunk a lyukak kitépése vagy kivágása helyett azok kiégetésével, egyszerű Cauter tüvel. Tapasztalataink szerint ez a módszer járható és jobb, mint a lyukasztás.

Laboratóriumunkban ugyancsak kísérlet alatt áll egy új típusu lyukkártyavisszakereső berendezés. Amíg az eddigi kártyákat más néven statikus kártyának is hívhatnánk, mert az összeállított kártyák egymáshoz képest nem mozdulnak el, addig kísérletünk tárgyát képező lyukkártyarendszert elnevezhetjük dinamikusnak, mert a kártyák és a rajtuk lévő lyukak egymáshoz képest való elmozdulása már új kombinációkat jelent. Itt egy kártya nem egy tárgyat, hanem tárgyszóelemeket vagy unitermeket tartalmaz. A kísérlettől azt várjuk, hogy a nagy kapacitása, a jelenlegieknél is könnyebben kezelhető s végül géppel vezérelhető félautomatikus rendszerek fejleszthetők ki belőle.

A publikációs /peremlyukasztásos/ kártyának két esetét szeretném megemlíteni. A kiállításon bemutatjuk a Szovjetunió Találmányi Hivatalának kiadványát az amerikai szabadalmakról. Nagyon hasznos volna, ha a KGST országai saját szabadalmaikat egységes osztályozás és közlési elvek szerint kiadnák.

Ugyancsak bemutatjuk a potsdami meteorológiai központ dokumentációjának kiadványát, amely A/6 méretű publikációs kártyán lyukasztott formában kerül szétküldésre,

az NDK kisebb meteorológiai állomásaira. Dr. Haake meteorológus, a dokumentációs osztály vezetője hozta létre ezt a szolgálatot, amely érezhető javulást fog hozni mindenütt, ahova csak eljut. Dr. Haake további tervei szerint a meteorológia dokumentációját gép /Hollerith/ lyukkártyára kívánja átdolgozni.

/Azért emlitem ezeket és néhány még meg nem valósult tervet is, hogy tudjunk egymás munkájáról, érdeklődéséről és folyamatban lévő kutatásairól./

Nálunk legnagyobb publikációs kártyagyűjtemény a Kohó- és Gépipari Minisztérium Tájékoztató Intézetének prospektustára, ahol a teljes anyag feltárása A/5 méretű peremlyukasztásos NDK gyártmányú kártyára van építve.

Az említett példákon kívül nagyon valószínű, hogy már sok intézmény ad ki vagy készít hasonló válogató eszközöket. Ahhoz, hogy minden lényeges új dolog köztudomásúvá váljon, célszerű volna, ha minden jelenlévő ország egy képviselője /aki ezt elvállalja/, évente egy rövid tanulmányban összefoglalná országa eredményeit a racionalizálás terén.

A reprográfiáról

A terminológia még új és szokatlan. Sokszorosítást értünk alatta tág értelemben, a nyomdai sokszorosítást kivéve. Fontosabb területei: a mikrofilmezés különféle módozatai, a különféle sokszorosító berendezések /fénymásolás, stencil, kisoffset, xerox stb./ és az iratmásolás berendezései.

A Kölnben 1963 októberében megtartott reprográfiai tanácskozáson sokan résztvettek, sok publikáció is jelent meg, erről ezért talán elegendő itt a fejlődés főbb vonalainak rövid ismertetése.

Korábban vitatkoztak azon, hogy "mikrofilm, vagy mikrolap", "mikrofilm vagy mikrokártya". Ezeket a kérdéseket ma már konkrét szükségességükben vizsgálják.

A világszintű fejlődésben előretörtek az un. száraz eljárások. Ezek a leggyorsabbak és leggazdaságosabbak, bár készülékeik bonyolultak és drágák. Érdemes megemlíteni a Xerox gépeket és a Szovjetunióban kifejlesztett és már használatban lévő, közvetlenül papírra fényképező ERA berendezéseket.

A mikrofilmezés terén szembetűnő, hogy a gyors és sötétkamra nélküli módszerek fejlődtek ki. Ezt együttesen alkalmazzák a Mikrobox berendezéseknél, ahol a felvevő néhány mozdulattal leolvasóvá alakítható /ugyanazt az objektívet használja/, ahol a filmhívás sötétkamra nélkül, un. "fixir-előhívós" fürdőben történik és a kész, kidolgozott negatív percekben belül elkészül. Ez a módszer feleslegessé teheti a mikrofilmezés adminisztrációjának jelentős részét.

A fejlődést mutatja az is, hogy a modern felvevő és másoló berendezésekben már a hideg fényforrás /fénycső/ dominál.

Választ kapott több előadásban az a régi kérdés is, hogy meddig él a mikrofilm. A jó kidolgozás 400-500 évet biztosít.

Növekszik az érdeklődés a mikrofilmek gépi válogatása, a mikrofilmek lyukkártyába való montirozása terén.

Nagy fejlődést mutatnak az automata előhívó berendezések, melyek már nemcsak filmeket hívnak elő, hanem fotópapírokat is és lényegileg szárazon vehető ki percekben belül a készülékből a fotópapír másolat. Ezek a berendezések is világosban működtethetők, nincs szükségük sötétkamrára.

A kölni kiállítás a reprográfia automatizálásának irányait jelzi. Egy hasonló berendezést láttam a Berlini Egyetemi Könyvtárban, ahol egy Siemens automatagépen, a gépből készen, szárazon jött ki a fotómásolat, amit ugyan-ezen gép 10-15 perccel korábban készített. A berendezés érdekessége, hogy nem fekete alapon fehér betűk jelentkeztek, mint a hasonló Docustat gépeken. A berendezés NDK gyártmányú fordítós papírra dolgozott és fehér alapon adta a fekete rajzot.

Szabadjon a mikrokártya-kérdésről csak annyit mondani, hogy 1963-ban Budapesten megjelent egy 18 oldalas összefoglaló erről a témáról Tőkés László tollából. Szeretném javasolni, hogy a résztvevő országok fordítsák le és adják ki szükséges példányszámban ezt az összefoglalást a saját országukban. A kiadvány angol nyelvű összefoglalója egyébként mikrokártyán is megjelent.

Szükséges néhány szót szólni a mikrofilmfelvevő és leolvasó berendezések gyártásáról országainkban. Itt nem-hogy fejlődésről, hanem határozott visszafejlődésről lehet beszélni. Annak ellenére, hogy több szocialista országnak, elsősorban a Szovjetuniónak, az NDK-nak, Csehszlovákiának világhírű optikai ipara van. Nem is az ipar színvonalában lesz a hiba. De nézzük, igaz-e, amit állítottunk. Az NDK-ban 10 évvel ezelőtt készítettek mikrokártya felvevő gépet, ma nem készítenek annak ellenére, hogy a mikrokártya-ügy világszerte előretör. Német könyvtárosok véleménye, de saját tapasztalatom szerint is, a régi DEFA mikrofilm felvevőt szívesebben használják, mint a legújabb Zeiss Dokumátort, mert gyorsabb és praktikusabb. Ezt sem gyártják. A mikrofilm leolvasók gyártása terén a helyzet egészen siralmas. A kereskedelmi forgalomban egyedül a Dokumátor-Lesegerät kapható, amely régi, elavult szisztéma. A mikrokártyák leolvasására semmilyen berendezést nem gyártanak országaink. Vagy barkácsol magának valamelyik könyvtár leolvasót, vagy lupeval erőlködik, vagy vásárol Amerikából.

Autómata-visszanagyító, másoló berendezéseknek hazai gyárákból hírért sem halljuk.

Ez az elmaradottság az egész fejlődést visszatartja.

Ezért azt javaslom, hogy tanácskozásunk hívja fel országaink optikai iparának vezetőit az elmaradás felszámolására.

Ugyanekkor ez az elmaradottság a könyvtárosok és dokumentalisták igénytelenségét és belenyugvását is mutatja.

Ha mi a világszínvonal felé törünk, akkor néhány éven belül meg kell szüntetni elmaradottságunkat.

Magasabbfoku gépesítés

A nagyobb és bonyolultabb gépek /elektronikus számítógépek, fordítógépek, Filmorex, Rapid Selektor stb./ külön előadást igényelnek. Ezért itt csak néhány rövid megjegyzést teszek.

Érdemes lesz alaposabban megismerkedni az IBM 101., de különösen az IBM 128. típusu "rendező" szorterekkel, melyeknek az a sajátossága, hogy egyidejűleg több szempont szerint tudnak rendezni és visszakeresni. Ez is amellettszól, hogy a Hollerith rendszerű gépek bizonyos átmenetet fognak jelenteni a még fejlettebb technikára.

Ez a fejlett technika azonban nem jön magától. Könyvtárosoknak, dokumentalistáknak is közre kell működniök kialakításában.

A fordítógépeket sem csak matematikusok, hanem nyelvészek is formálják. Gondolom hasonló a helyzet a nagykapacitású automatikus információ tároló és visszakereső berendezések esetében is.

Elengedhetetlen, hogy a könyvtári szakembereknek az a része, amely aktívan is részt kíván venni a korszerű könyvtári és dokumentáció létrehozásában, már most alapos matematikai képzettséget szerezzen, mert az új technikának a matematika lesz az ábécéje. De ugyanakkor az is elenged-

hetetlen, hogy alapos könyvtárosi és dokumentációs ismerete és gyakorlata legyen ezeknek a kádereknek. Máris el kell kezdeni kiválasztásukat és kiegészítő képzésüket.

A szakirodalomban tekintélyes helyet foglal el a dokumentumok osztályozásának és kódolásának kérdése. Egyesek szerint a decimális rendszer alkalmas a későbbi magasabb szintű gépesítés kódolására. Mások szerint a Ranganathan féle osztályozás erre megfelelőbb. Anélkül, hogy többet szólnánk erről, jelezzük, hogy ezekkel a studiumokkal is minél előbb elmélyülten foglalkozni kell.

Csak megemlítjük, hogy könyvtárainkban szinte egyáltalán nem kísérelteznék az ultrarövidhullámu képátvitellel, amivel az USA-ban 1948-ban és 1952-ben is megpróbálkoztak.

Érdemes idézni Lebegyev szovjet akadémikus és R.K.Waldron egymástól független, de mégis szinte szóról szóra egybehangzó véleményét a jövő könyvtáráról és könyvtárosáról:

"... Eljő az idő, amikor minden fő műveletet elektronikusan és mechanizáltan végeznek. Eltűnik a hiányos állomány helyi, vagy járási könyvtár. Helyébe egy nagy és automatizált "tároló központ" lép.

A könyvtáros átalakul biblio-technikussá. Fő feladata lesz, hogy segít az olvasónak, vagy inkább a televízió nézőnek összeállítani a kért adást, továbbítja kívánságait a területi központba, figyelemmel kíséri a képernyők működését..."

Javaslatok

1. A résztvevők a könyvtári és dokumentációs munka racionalizálását fontos ügynek tekintik, s ennek megfelelően a tanácskozás résztvevői szorgalmazzák, hogy saját országukban a racionalizálás ügye lényegesen fejlődjék, hogy kísérletek induljanak a jelenlegi helyzet gyökeres megváltoztatására s hogy évenként összefoglaló szemlékben a szocialista országok egymást kölcsönösen tájékoztassák.

2. Minden szocialista országban kívánatos egy állandó kiállítás szervezése, amely a racionális módszereket, új berendezéseket a szélesebb könyvtárosdokumentációs közvéleménnyel megismerteti.

3. Szükséges, hogy legalább két év múlva hasonló tanácskozást szervezzenek.

